

ნათია ფიფია

ფიჭვნარი – გენეზისი, ისტორია (ძვ. წ. VI-II საუკუნეები)

ფიჭვნარის ისტორიის საკვლევად ჩვენს ხელთ, პრაქტიკულად, მხოლოდ არქეოლოგიური წყაროებია. ნარატიულ წყაროებში ეს ახალშენი საერთოდ არ არის მოხსენიებული. მართალია, არსებობს მოსაზრება, რომ „პომპონიუს მელას კინოსი და პლინიუს უფროსის კიგნუსი, შესაძლოა, ფიჭვნარია“,¹ მაგრამ ორივე ტოპონიმი და ჰიდრონიმი დამაჯერებლადაა გაიგივებული გიენოსთან. ამ საკითხს შესაბამის ადგილას განვიხილავთ. ასევე არსებობს მოსაზრება, რომ Tabula Peutingeriana-ს Portus Altus ფიჭვნარი უნდა იყოს,² მაგრამ საკმაოდ არგუმენტირებულად არის დასაბუთებული, რომ ეს ქალაქი ბათუმი,³ შესაბამისად, როგორც ჩანს, ფიჭვნარი ჯერჯერობით ისევ რჩება ნარატიულ წყაროებში საერთოდ დაუფიქსირებელ ბერძნულ ახალშენად.

ფიჭვნარის წარმოშობას თავისი ზოგადი და კონკრეტული მიზეზები ჰქონდა. ამასთან, ვითვალისწინებთ იმასაც, რომ ამ კოლონიის დაარსება „უფრო პროცესი იყო, ვიდრე ერთჯერადი აქტი“⁴ და აქაც კოლონისტთა რამდენიმე, მეტ-ნაკლებად ძლიერი, ნაკადის გამოყოფა შესაძლებელი, ყოველ ჯერზე მათი მოსვლის კონკრეტული მიზეზები იკვეთება.

ფიჭვნარის პირველი დასახლების გაჩენა იონიურ კოლონიზაციას უკავშირდება. ამის დასტურია ფიჭვნარში აღმოჩენილი იონიური იმპორტი. „*ფიჭვნარში იონიური იმპორტი ძვ. წ. VI ს. II ნახევრით თარიღდება და V საუკუნეშიც გრძელდება. ფიჭვნარის ქვიშაზვინულებთან ახლოს აღმოჩნდა ძვ. წ.*

¹ ა. კახიძე, მ. ვიკერსი. საქართველო-ბრიტანეთის ერთობლივი არქეოლოგიური ექსპედიცია. ფიჭვნარი I. ბათუმი – ოქსფორდი. 2004, გვ. 16.

² ნ. ლომოური. კოლხეთის სანაპიროს ბერძნული კოლონიზაცია. თბ. 1962, გვ. 82.

³ თ. ყაუხჩიშვილი. ანტიკური წყაროები ქალაქ ბათუმის ისტორიისათვის. სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოს ძეგლები. XVI. თბ. 1987, გვ. 114.

⁴ Georgia in Antiquity. A History of Colchis and Transcaucasian Iberia, 550 B. C.-A. D. 562 by D. Braund. Clarendon Press. 1994, გვ. 86.

VI ს. I ნახევრის პორიზონტალური ზოლებით მოხატული ქიოსური ამფორების ნატეხები. ძვ. წ. V საუკუნისთვის ამ ცენტრის ნაწარმი ერთ-ერთ წამყვან ადგილს იკავებს ფიჭვნარის საგარეო ეკონომიკურ ურთიერთობებში. საერთოდ, ამჟამად, რომ გვიანარქულ ხანაში ფიჭვნარში, უპირატესად, იონიურ ცენტრებში დამზადებული პროდუქცია გავრცელებული⁵. ფიჭვნარის იონიური პერიოდის კერამიკიდან ცნობილია „ე.წ. ძაბრისებრძირიანი კილიკოსის ფრაგმენტები, ოინოხოის ტანის, ძირისა თუ ყელ-პირის ზოლებიანი ნატეხები“,⁶ სავარაუდოდ, როგორც მთელ აღმოსავლეთ შავიზღვისპირეთში, ესეც მილეტელების დაარსებული ახალშენი უნდა იყოს. საინტერესოა, რომ მილეტის გარშემო ფიჭვის ტყეებია და მისგან გამოძინარე ახლომდებარე პატარა ქალაქსაც თურქულად ეწოდება Çamiçi ანუ „ფიჭვებში“.⁷ პლინიუსის მიხედვით, მილეტის კარიული სახელია Pityusa,⁸ რომელიც დაერქვა ფიჭვებით მდიდარი ტერიტორიის გამო. მცირეაზიული ტოპონიმები აღმოსავლეთ შავიზღვისპირეთში ხშირად დასტურდება, მაგ. სიდუ/სიდა, კამანი/კომაგენე. მილეტელებს ტოპონიმი შეიძლება გადმოეტანათ კოლხეთშიც, მათ მიერ დაარსებულ ახალშენში, მით უფრო, თუ ტოპონიმის შექმნის საფუძველი დაემთხვეოდა ერთმანეთს. შესაძლებელია, სწორედ ამგვარად გადმოტანილი იყოს ტოპონიმი ფიჭვნარიც, რომელმაც, როგორც ჩანს, შემდგომ ქართული ფორმა მიიღო. ერთი შეხედვით, ფიჭვნარის სახელწოდების ქართულად შემორჩენა ტოპონიმის ამ პრინციპით გადმოტანას გამორიცხავს, მაგრამ აღსანიშნავია, რომ მილეტის კარიული სახელიც – Pityusa, ჩვენამდე თარგმანით – თურქული ვერსიით შემორჩა. ძვ. წ. VI საუკუნის II ნახევარში თუ ტოპონიმის ასეთი „მიგრაცია“ მოხდა, ეს შეიძლება ყოფილიყო მხოლოდ ფიჭვნარი და არა ბიჭვინთა, რადგან ამ დროისთვის ბიჭვინთა ჯერ კიდევ არაა დაარსებული. მეორე მხრივ, ასეთი კავშირი, ძვ. წ. VI საუკუნის II ნახევრის ფიჭვნარის დაარსებას მილეტთან აკავშირებს. აქვე აღვნიშნავთ, რომ ნარატიულ წყაროებში დასავლეთ საქართველოს ტერიტორიაზე მოხსენიებულ Pityusa-ს ყველა შემთხვევაში ჩვენ ბიჭვინთასთან ვაკავშირებთ. ანტიკური პერიოდის

⁵ მ. ინაძე. აღმოსავლეთ შავიზღვისპირეთის ბერძნული კოლონიზაცია, გვ. 98.

⁶ ა. კახიძე. მასალები აღმოსავლეთ შავიზღვისპირეთის ძველი ქალაქების ისტორიისათვის. მასალები საქართველოსა და კავკასიის არქეოლოგიისათვის. ტ. IV. 1965, გვ. 77; ა. კახიძე. კერამიკული ტარა ფიჭვნარის ანტიკური ხანის ნაქალაქარიდან. სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოს ძეგლები. II. 1971, გვ. 50.

⁷ Alan M. Greaves. Miletos: A History. London. 2002, გვ. 13.

⁸ Plin. NH. 5.112.

არც ერთი ავტორის⁹ მიერ მოხსენიებული Pityusa ფიჭვნარი არ არის. მით უფრო, რომ ძვ. წ. II საუკუნიდან, როცა იწყება ტოპონიმ პიტონტის მოხსენიება დასავლეთ საქართველოს ტერიტორიაზე, ფიჭვნარი სწორედ ამ პერიოდში წყვეტს არსებობას.

იონიური ხანის ფიჭვნარის მასშტაბები, როგორც ჩანს, საკმაოდ მცირეა. ზოგადად, იონიური კოლონიზაციის სისუსტეს აღნიშნავს ა. კახიძე: „ჩვენ მიერ გამოყოფილ იქნა, ბერძნული კოლონიზაციის ადრეული, ე. წ. იონიური ეტაპი, რომელიც შეზღუდული მასშტაბების მომცველი ჩანს კოლხეთის სინამდვილეში“.¹⁰ ამასთან, ფიჭვნარის იონიური პერიოდის დასახლება კოლხეთის იონიური ხანის სხვა ახალშენებთან შედარებითაც მცირეა. როგორც ჩანს, ამ მხრივ სიმპტომატურია, რომ ბერძნული წყაროებისთვის მიღებული პერიოდის სხვა ახალშენებისაგან განსხვავებით, ფიჭვნარი სრულიად უცნობია. სავარაუდოა, რომ ახალშენის დაარსება ძვ. წ. VI საუკუნეში უშუალოდ ნელეულის მიღების სურვილით იყო განპირობებული. საინტერესოა, რომ სწორედ ამ მოვლენის წინ, ძვ. წ. VII საუკუნეში, არსებობას წყვეტს ფიჭვნარის ქვიშაზვინულების დასახლებაც¹¹, ზოგადად, „დიუნური სადგომები“ გაქრა, შავი ზღვის სანაპიროზე ბერძნული ახალშენების გაჩენამდე, ძვ. წ. VII-VI საუკუნის დასაწყისში“¹² და შემდგომ პერიოდშიც აღარ შეინიშნება. მათი გაქრობა, როგორც ჩანს, სწორედ ბერძნების მოსვლით გამოწვეულ ცვლილებებს უკავშირდება. როგორადაც უნდა გადაწყდეს დიუნური სადგომების ფუნქციური დანიშნულების საკითხი – რის საწარმოებლად გამოიყენებოდა ისინი – ფაქტი ერთია – იონიელი ბერძნების მოსვლამ სხვა დანიშნულება შესძინა ადგილობრივი მოსახლეობის საქმიანობას. ისინიც, როგორც ჩანს, ბერძნების მიერ შემოთავაზებულ პირობებს დათანხმდნენ და მოერგნენ მათ მოთხოვნებს. საფიქრებელია, ფიჭვნარის შემთხვევაშიც ასე მოხდა და გვიანარქაულ ხანაში, იონიური კოლონიზაციის ბოლო ეტაპზე, აქ გაჩენილმა ახალშენმა ადგილობრივი მოსახლეობის საწარმოო პროფილი შეცვალა. ძნელია დაზუსტებით საუბარი, რით დაუკავშირდა ბერძნების და კოლხების ინ-

⁹ Strabo XI. 2. 14; Plin. NH. VI. 16; Arr. PPE 27; Ptol., V. 6. 6

¹⁰ ა. კახიძე, მ. ვიკერსი. ფიჭვნარი 2. ანტიკური სამყარო აღმოსავლეთ შავი ზღვისპირეთში ფიჭვნარის ძვ. წ. V საუკუნის ბერძნული ნეკროპოლი. ბათუმი-ოქსფორდი. 2007, გვ. 203.

¹¹ ა. კახიძე, მ. ვიკერსი. საქართველო-ბრიტანეთის ერთობლივი არქეოლოგიური ექსპედიცია, გვ. 3.

¹² მ. მახარაძე, მ. წერეთელი. საირხე. თბ. 2007, გვ. 18

ტერესები ერთმანეთს ამ ხანაში. ქიოსური ამფორების ფრაგმენტების აღმოჩენის საფუძველზე შეიძლება მხოლოდ ვარაუდი იმისა, რომ ღვინის წარმოებით განთქმული ამ ცენტრის პროდუქცია შემოდიოდა აქ, მაგრამ რა გადიოდა სანაცვლოდ, უცნობია.

შემდეგი ეტაპი ქალაქის ისტორიაში უკვე ძვ. წ. V საუკუნეში იწყება და უკავშირდება ათენის საიმპერიო პოლიტიკას. კონკრეტულად, ფიჭვნარის სამოსახლო შეიძლება დაარსებულიყო ან ძვ. წ. V საუკუნის II მეოთხედში ან V საუკუნის შუა ხანებში¹³.

ატაკური პერიოდის ფიჭვნარის სამოსახლოს დაარსების ზოგადი მიზეზია ათენის გაძლიერება. ძვ. წ. 494 წლის შემდეგ მილეტი აღარ აარსებს კოლონიებს და აქტიურდება ათენი. „*ძვ. წ. V საუკუნის 70-იანი წლებიდან (ძვ. წ. 476-5), ათენელთა მიერ ქალაქ ბიზანტიონის საბოლოოდ დაპყრობის შემდეგ, იწყება ათენელთა განუყოფელი ბატონობა შავი ზღვის სრუტეებზე და მათი უპირატესი როლი მთელ შავიზღვისპირეთთან ვაჭრობაში*“.¹⁴

ამ დროისათვის მიიჩნეოდა, რომ „*ელინთა ჰეგემონი ათენი უნდა ყოფილიყო*“.¹⁵ თ. დუნდუას აზრით, ეს იყო შეცდომა: „*მართლაც, საერთოდ რა უნდა გამოსულიყო, საუკეთესო ქალაქს სამრეწველო კადრების მნიშვნელოვანი ნაწილი კოლონისტებად რომ გაემწესებინა!*“¹⁶ ამავდროულად, „*ეს შეცდომა ათენმა კარგად გამოიყენა – ხელთ იგდო ბაზრები და მოკავშირეებს გადასახადი დაადო*“.¹⁷ შავიზღვისპირეთში გააქტიურებისას ათენის ძირითადი მიზანიც სწორედ ეს იყო. „*ათენს შავიზღვისპირეთი თავისთვის უნდოდა*“.¹⁸ თუ რატომ, ეს ჩანს, პერიკლეს პონტოური ექსპედიციის წინა პერიოდში მიმდინარე მოვლენებიდან.

¹³ მ. ინაძე. აღმოსავლეთ შავიზღვისპირეთის ბერძნული კოლონიზაცია. თბ. 1982, გვ. 160; ო. ლორთქიფანიძე. ძველი ქართული ცივილიზაციის სათავეებთან. თბ. 2002, გვ. 204; გ. დუნდუა, თ. დუნდუა. ქართული ნუმიზმატიკა. ტ. I. თბ. 2006, გვ. 47.

¹⁴ ო. ლორთქიფანიძე. ძველი ქართული ცივილიზაციის სათავეებთან. თბ. 2002, გვ. 203.

¹⁵ თ. დუნდუა. კოლხეთი ძვ. წ. VI-IV სს. ბერძნული ახალშენები დასავლეთ საქართველოში. თბ. 2009, გვ. 14.

¹⁶ თ. დუნდუა. კოლხეთი ძვ. წ. VI-IV სს. ბერძნული ახალშენები დასავლეთ საქართველოში, გვ. 14.

¹⁷ თ. დუნდუა. კოლხეთი ძვ. წ. VI-IV სს. ბერძნული ახალშენების დასავლეთ საქართველოში, გვ. 15.

¹⁸ თ. დუნდუა. კოლხეთი ძვ. წ. VI-IV სს. ბერძნული ახალშენების დასავლეთ საქართველოში, გვ. 15.

რადგან ფიჭვნარის ატიკური სამოსახლოს გაჩენა სწორედ პერიკლეს უნდა უკავშირდებოდეს, საჭიროდ მიგვაჩნია მის ქრონოლოგიასა და პერიპეტებზე ყურადღების გამახვილებაც. პლუტარქეს ცნობის თანახმად, „შევიდა თუ არა ბრწყინვალედ აღჭურვილი ფლოტით პონტოში, პერიკლემ ელინურ ქალაქებს აუსრულა ყველაფერი, რასაც კი მოითხოვდნენ და საერთოდ, კაცთმოყვარეობით მოექცა მათ. გარშემო მოსაზრებულ ბარბაროსულ ტომებს, მათ მეფეებსა და მთავრებს კი აჩვენა დიდი ძლიერება, უშიშროება და მამაცობა, რის წყალობითაც ათენელებს ძალუძდათ ეცურათ, სადაც მოისურვებდნენ და მთელი ზღვა საკუთარ ნებაში მოექციათ. სინოპელებს პერიკლემ ტირან ტიმესილეოსის წინააღმდეგ საბრძოლველად ცამეტი ხომალდი და ჯარისკაცები დაუტოვა ლამაქეს მეთაურობით. ხსენებული ტირანისა და მის თანამოსაგრეთა განდევნის შემდეგ პერიკლემ კენჭისყრის საფუძველზე მიიღო გადაწყვეტილება სინოპში საკუთარი სურვილით გამგზავრებულიყო ექვსასი ათენელი, მათ სინოპელებთან ერთად უნდა ეცხოვრათ და გაენაწილებინათ სახლები და მიწა, რაც უწინ ტირანებს ეკავათ“.¹⁹ ამ ექსპედიციის დათარიღების ფართო დიაპაზონი არსებობს: ძვ. წ. 455 წლიდან 435-34 წლებამდე²⁰ მისი მოწყობის ერთ-ერთი მიზეზი ეგვიპტის კამპანიის ჩავარდნა უნდა ყოფილიყო. ძვ. წ. 460/459 წ. ეგვიპტე აჯანყდა სპარსელების წინააღმდეგ. ამბოხის მეთაური იყო ლიბიის მეფე ინაროსი. მან დაიკავა მარეა (მოგვიანებით ამ ქალაქის ახლოს ალექსანდრია დაარსდა). ინაროსი იძულებული გახდა, დახმარება ათენისთვის ეთხოვა. მართლაც, ძვ. წ. 456 წელს ათენელებმა ეგვიპტეში ექსპედიცია გააგზავნეს ქარიტიმიდესის ხელმძღვანელობით. სპარსელებმა თავიანთ ჯარს მეგაბიქსუსი უსარდლეს, რომელმაც გაანადგურა ათენელები. ექსპედიცია გაგრძელდა 6 წელი და ათენისთვის კატასტროფით დამთავრდა. ქალაქმა და მისმა მოკავშირეებმა დაკარგეს 250 ხომალდი და 50 000 კაცი²¹. სავარაუდოდ, ფლოტის განადგურების გამო, პერიკლე დაინტერესდა გემთსაშენი ხე-ტყით მდიდარი პონტოთი. მუხას და ფიჭვს გემების ასაშენებლად იყენებდნენ²², აქედან გამომდინარე, გასაკვირი არაა, ზოგადად, ათენის შავიზღვისპირეთით დაინტერესება.

¹⁹ Plut. Per. 20.

²⁰ И. Б. Брашинский. Понтийская экспедиция Перикла. ВДИ (Вестник древней истории). №3. 1958, გვ. 113.

²¹ Cambridge Ancient History. vol. V. 1964, გვ. 84.

²² David M. Robinson. Ancient Sinope. I. American Journal of Philology. vol. XXVII. 2. 1906, გვ. 141.

ათენელების საკოლონიზაციო მოძრაობის პერიკლეს ხანაში გაძლიერების კიდევ ერთი ზოგადი მიზეზი, როგორც ჩანს, არის პერიკლეს რეფორმაც მოქალაქეთა სტატუსის შესახებ. ძვ. წ. 451 წლიდან ათენის მოქალაქედ ითვლებოდა პირი, რომელსაც ორივე მშობელი ათენელი ჰყავდა. მოსახლეობის ნაწილი ამ რეფორმით კარგავდა მოქალაქეობას, შესაბამისად, მათ ნაწილს სურვილი გაუჩნდებოდა კოლონისტებად წასულიყვნენ და მათ მიერ დაარსებული ქალაქების სრულუფლებიანი მოქალაქეები გამხდარიყვნენ. თუმცა, ამ კატეგორიის ადამიანები კლერუხიების დაარსებაში არ მიიღებდნენ მონაწილეობას, რადგან კლერუხები ათენის მოქალაქეებად ითვლებოდნენ მხოლოდ და თუ მათ ათენში ყოფნისას არ ეკუთვნოდათ მოქალაქეობა, არც ახლად დაარსებულ კოლონიაში ექნებოდათ ეს სტატუსი. ფიჭვნარი კლერუხია არ ყოფილა (იხ. ქვემოთ), მაგრამ, ამასთან, მაინც საეჭვოა, რომ ფიჭვნარის დაარსებაში მონაწილეობა მიეღოთ ადამიანებს, რომლებმაც დაკარგეს მოქალაქეობა პერიკლეს რეფორმის შედეგად. ფიჭვნარის სტატუსი რამდენადმე სპეციფიკურია, რაც ლეტალურად განხილულია იქნება ქვემოთ.

კიდევ ერთი მიზეზი ფიჭვნარში ათენის მიერ ახალშენის დაარსებისა, როგორც ჩანს, არის ადგილობრივი მოსახლეობის მზადყოფა მიმდინარე პროცესებისათვის. ფიჭვნარის ძვ. წ. V საუკუნის ბერძნულ ნეკროპოლში პრაქტიკულად იარაღი არაა აღმოჩენილი. „ეს მიუთითებს იმაზე, რომ შეჯახებებს აქ ადგილი არ ჰქონია, როდესაც ბერძნები ცდილობდნენ დამკვიდრებას“²³. როგორც ჩანს, მოსახლეობა წინააღმდეგობით არ შეხვედრია ბერძნების მოსვლას და არც ბერძნები ელოდნენ პრობლემებს. ა. კახიძეც აღნიშნავს, რომ ქალაქის დაარსების ატიკურ პერიოდში ფიჭვნარი მშვიდობიანად დაარსდა²⁴.

ყოველივე ზემოთქმულიდან გამომდინარე, ფიჭვნარის დაარსების გრძელვადიანი მიზეზია ზოგადად ათენის ინტერესი – გახდეს ბერძნული სამყაროს ჰეგემონი, ამიტომაც აცხადებს პრეტენზიას ყველა იონიურ კოლონიაზეც. „ათენის კონცეფცია, რომ ყველა იონიური ქალაქის მეტროპოლია იყოს, შემუშავდა ძვ. წ. VI საუკუნის ბოლოს და V საუკუნის დასაწყისში, რათა გაეპართლებინა მათი იმპერიის არსებობა. თუმცა, მიუხედავად გაზვიადებისა, ის მაინც შეიცავდა სიმართლის მარცვალს. რადგან სოლონი უთითებს, რომ ათენი უძველესი იონიური მიწაა და არქეოლოგიურადაც ათენური გეომეტრიული

²³ Georgia in Antiquity. A History of Colchis and Transcaucasian Iberia, 550 B. C.-A. D. 562 by D. Braund. Clarendon Press, 1994. გვ. 140.

²⁴ ა. კახიძე. ფიჭვნარის წითელფიფურისანი კრატერი. საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის მოამბე. ტ. 69. №2. 1973, გვ. 507.

კერამიკის გავრცელებაც ამას ადასტურებს“.²⁵ ფიჭვნარში კი დასტურდება ატიკურ კოლონიზაციამდელი მცირე მასშტაბის იონიური ახალშენი. მეორე მოკლევადიანი მიზეზია, ათენის მიერ წარმოებული ეგვიპტის კამპანიის კატასტროფა, დაბოლოს, უშუალო მიზეზია პერიკლეს ექსპედიცია და ადგილობრივი კოლხების მზადყოფნა აქ ათენის ახალშენის დაარსებისათვის.

ფიჭვნარის დაარსებასთან დაკავშირებით კიდევ ერთ ასპექტს განვიხილავთ: შემორჩენილი იყო თუ არა იონიური კოლონიზაციის პერიოდის მოსახლეობა ამ დროისთვის. როგორც გრეკეში აღნიშნავს, „ათენი მეზუთე საუკუნეში ბევრ იმ ტერიტორიაზე აცხადებდა პრეტენზიას, სადაც მანამდე კოლონია არ დაუარსებია, მისი მთავარი არგუმენტი იყო არსებობა ბერძნული მოსახლეობისა, რომელიც წინააღმდეგობას უწევდა მას“²⁶. ფიჭვნარში ძვ. წ. VI ს. II ნახევრის უმნიშვნელო იონიური იმპორტი და, პრაქტიკულად, ქრონოლოგიური წყვეტა ძვ. წ. V ს. I ნახევარში იძლევა დასკვნის საშუალებას, რომ ათენელების მოსვლისთვის აქ იონიური სამოსახლო აღარ იყო მოქმედი და, ამდენად, გრეკეების მიერ დასახელებული მიზეზი უარყოფილია. ფიჭვნარში ძვ. წ. V საუკუნის როგორც ბერძნულ, ისე კოლხურ ნეკროპოლში ძვ. წ. V ს-ის მხოლოდ I ნახევრით მყარად დათარიღებული მასალები არის: 1) პანტიკაპეონის მონეტა (ძვ. წ. 475-450 წწ.) ბერძნული ნეკროპოლიდან (სამარხი №5), ასკოსი შავფიფურული ორნამენტით (ძვ. წ. 475-450 წწ.) ასევე ბერძნული ნეკროპოლიდან (სამარხი №15), I სამოსური ლეკითოსი კოლხური ნეკროპოლიდან (სამარხი №305) და I შავლაკიანი ატიკური კილიკოსი (სამარხი №310), ძვ. წ. 480-470 წწ.-ით დათარიღებული. ოთხივე სამარხში უხვადაა სხვა ნივთები, რომლებიც ზოგადად ძვ. წ. V საუკუნით თარიღდება, ერთ-ერთში კი (სამარხი №15) ძვ. წ. V ს. III მეოთხედით დათარიღებული შავლაკიანი თასია აღმოჩენილი. შესაბამისად, ეს არ არის ძვ. წ. V საუკუნის I ნახევარში შემოტანილი ნივთები, ეს არის I ნახევარში წარმოებული და II ნახევარში შემოსული მასალები. ამდენად, ძვ. წ. V ს-ის I ნახევარი, პრაქტიკულად, ფიჭვნარის ისტორიაში მცირე ქრონოლოგიური წყვეტაა, შესაბამისად, ათენი აქ იონიელების წინააღმდეგობის ჩახშობის მიზნით არ მოსულა.

²⁵ Mary E. White. Greek Colonization. The Journal of Economic History. Vol. 21. No. 4 (Dec., 1961), გვ. 444.

²⁶ A. J. Graham. Colony and Mother City in Ancient Greece. Manchester University Press. 1964, გვ. 188.

ფიჭვნარის ძვ. წ. V საუკუნის ისტორიის შესახებ ძირითადად ბერძნული და კოლხური ნეკროპოლების მონაცემების საფუძველზე შეიძლება მსჯელობა. ფიჭვნარის სამაროვანი წარმოიქმნა ძვ. წ. V ს-ის შუა ხანებში და იარსება ძვ. წ. IV ს-ის დასასრულამდე, ე. ი. „ფუნქციონირებდა სწორედ იმ პერიოდში, როდესაც ათენს დომინირებული მდგომარეობა ეკავა კოლხეთთან ვაჭრობაში. ამიტომაც იგი ათენელი მოახალშენეების კუთვნილებადღა მიჩნეული“.²⁷

პირველ რიგში, თვალშისაცემია ის ფაქტი, რომ იმპორტის რაოდენობა კოლხურ ნეკროპოლში ძალზე მცირეა. 100-მდე გათხრილ სამარხში აღმოჩენილი 230-მდე ნივთიდან იმპორტული ნაწარმი 20-ს არ აღემატება. ამასთან, 16 სამარხი უინვენტარია, ბერძნული ნეკროპოლის 250 სამარხიდან ასეთივეა 26. კოლხურ სამაროვანზე პროცენტულად სამჯერ მეტი უინვენტარო სამარხია, ვიდრე – ბერძნულზე. ამასთან, ბერძნულ ნეკროპოლთან შედარებით კოლხური სამაროვანი მოკრძალებულად გამოიყურება.

საინტერესოა ფაქტი, რომ ფიჭვნარის სამოსახლოზე ბერძნები და კოლხები მშვიდობიანად თანაცხოვრობენ. მიუხედავად ამისა, კოლხური ნეკროპოლი ღარიბია და ბერძნული იმპორტიც მცირეა. საერთოდ, იმპორტის საფუძველზე მსჯელობას ბერძნული ეთნიკონის არსებობის შესახებ ზოგჯერ სკეპტიკურად უყურებენ²⁸, თუმცა, ფიჭვნარის მაგალითიდან შეიძლება შემდეგი დაკვნების გამოტანა:

1. ბერძნული კერამიკის მცირე რაოდენობით აღმოჩენაც კი მიუთითებს ადგილობრივების ინტენსიურ ურთიერთობაზე ბერძნებთან.

2. მიუხედავად ადგილობრივებთან სავაჭრო ურთიერთობისა, ბერძნებისთვის გაცვლის საგანი ყოველთვის არ იყო მათი ძვირფასი ღვინო. უფრო მეტიც, როგორც ჩანს, თაზოსური, ქიოსური, ქალკიდიკის ღვინოები შემოდინდა მხოლოდ ბერძნებისთვის. კოლხურ სამაროვანზე ამფორების არარსებობა ნიშნავს იმას, რომ ძვირფასი ბერძნული ღვინის იმპორტის სამიზნე მეზობელი კოლხური მოსახლეობა არ ყოფილა. ამ შემთხვევაში არ ვგულისხმობთ მდიდარი ჰინტერლანდის, მაგ., ვანის, მოსახლეობას. თუ გავითვალისწინებთ იმასაც, რომ ქიოსის პროდუქციის ჩვენთან ათენის საშუამავლო ვაჭრობის გზით შემოსვლა მას ორმაგად აძვირდებს, ამიტომ ხელმისაწვდომი ხდება

²⁷ ო. ლორთქიფანიძე. ძველი ქართული ცივილიზაციის სათავეებთან. თბ. 2002, გვ. 204.

²⁸ Georgia in Antiquity. A History of Colchis and Transcaucasian Iberia, 550 B. C.-A. D. 562 by D. Braund. Clarendon Press, 1994. გვ. 93.

მხოლოდ მაღალი წრისთვის. ამის დასტურია ვანში მათი შედარებით დიდი რაოდენობით აღმოჩენა, ასევე, მცირე რაოდენობით კოლხეთის სხვა ჰინტერლანდურ ძეგლებზე (მაგ. დაფნარი, მთისძირი) მათი არსებობა. ა. კახიძეს დასაშვებად მიაჩნია „კოლხეთსა და ქიოსს შორის პირდაპირი ურთიერთობის არსებობა. ეს კავშირი უწყვეტი ჩანს ძვ. წ. VII ს-ის ბოლოდან ძვ. წ. III საუკუნემდე“,²⁹ მაგრამ ეს ზოგადი ხასიათის დასკვნაა და ყველა პერიოდს არ შეესაბამება. ძვ. წ. V ს. II ნახევრის კონიუნქტურა მაინც ათენის საშუამავლო ვაჭრობას გვაგვარაუდებინებს. ამ მხრივ სიმპტომატურია ისიც, რომ „*ატიკური სტანდარტი კოლხეთში დაინერგა, სადაც, ძვ. წ. 450 - 414 წწ. ასეთი სტანდარტიზაცია კი იგივეა, რაც ევროს რეალიზაცია დღევანდელ ევროპაში... თუ ადრე დასავლეთ საქართველოში ფული მიღებული, ეგინური და სპარსული სისტემების საფუძველზე იჭრებოდა, ახლა აქ ატიკური სტანდარტი გაბატონდა*“.³⁰ შესაბამისად, ამ დროისათვის მართლაც ათენის საშუამავლო ვაჭრობაზე არიან დამოკიდებული ფიჭვნარული ბერძნები და იგივე ქიოსური პროდუქცია კიდევ უფრო ძვირდება მათთვის. ასევე „*საბერძნეთის მატერიკული ცენტრის ათენის საშუამავლო ვაჭრობის გზით უნდა იყოს შემოზიდული ე. წ. პროტოთაზოსური, თაზოსის წრისა თუ საკუთრივ თაზოსის ამფორები*“.³¹ აქ საქმე ცოტა სხვაგვარადაა, თაზოსი ათენს ხელში ჩაუვარდა ძვ. წ. 463 წ.³² მართალია, ის როგორც ქალაქი ფუნქციონირებდა, მაგრამ 463 წლის ზავის შემდეგ ხარკსაც კი უხდიდა ათენს. ამიტომ ნებისმიერ იქ წარმოებულ პროდუქციას თავად ათენელები შემოიტანდნენ კოლხეთში, ერთი შეხედვით, თითქოს ნაკლებად ძვირი და შედარებით ხელმისაწვდომი უნდა ყოფილიყო, მაგრამ ძვ. წ. V ს. ბერძნულ ნეკროპოლში რაოდენობრივი თანაფარდობა ქიოსური (31 ცალი) და თაზოსური (24 ცალი) ამფორებისა გვაფიქრებინებს, რომ დაახლოებით თანაბრად ძვირი ჯდებოდა ფიჭვნარში მათი ჩამოტანა. აღსანიშნავია, რომ თაზოსთან საშუამავლო ვაჭრობას არც ფიჭვნარის ექსპედიციის ხელმძღვანელი ა. კახიძეც უარყოფს³³.

²⁹ ა. კახიძე. კერამიკული ტარა ფიჭვნარის ანტიკური ხანის ნაქალაქარიდან, გვ. 62.

³⁰ თ. დუნდუა. კოლხეთი ძვ. წ. VI-IV სს. ბერძნული ახალშენების დასავლეთ საქართველოში. თბ. 2009, გვ. 18.

³¹ ა. კახიძე. მ. ვიკერსი. ფიჭვნარი 2, გვ. 200.

³² Cambridge Ancient History, vol. V. 1964, გვ. 68.

³³ ა. კახიძე. კერამიკული ტარა ფიჭვნარის ანტიკური ხანის ნაქალაქარიდან, გვ. 47-48.

საინტერესოა ერთი საკითხიც – უხდოდა თუ არა რაიმე სახის გადასახადს ფიჭვნარის ბერძნული მოსახლეობა ათენს. „ამფიპოლისი და ათენის სხვა კოლონიები, რომლებიც ბერძენ-სპარსელთა ომის მერე დაარსდა, ფოროსს არ იხდიდნენ. არ ვიცით, რატომ“:³⁴ ამის გათვალისწინებით შეიძლება მხოლოდ ვარაუდის გამოთქმა: ჩვენ ვიცით, რომ თაზოსი ათენის კონტროლის წინააღმდეგ, კერძოდ, ოქროს სახით ფოროსის გადახდასთან დაკავშირებით შეუთანხმებლობის გამო ათენს აუჯანყდა. იმავე წელს ათენმა ამფიპოლისი დააარსა, რომელიც ფოროსს საერთოდ არ იხდიდა. მისთვის ამფიპოლისის დაარსება უფრო საკუთარი პანათენური იდეის კონსტატაციის საშუალება იყო, ვიდრე შემოსავლის მიღებისა და, როგორც ჩანს, ამით მას სხვებისთვის, თუნდაც თაზოსისთვის, ამის ხაზგასმა უნდოდა. ჩანს, რომ ათენი, იმ შემთხვევაში, როდესაც მნიშვნელოვან ეკონომიკურ ან პოლიტიკურ სარგებელს ვერ იღებდა, ფოროსს არ ითხოვდა და უფრო საკუთარ პრიმატს უსვამდა ხაზს. ფიჭვნარის შემთხვევაშიც, შესაძლოა, ასეა. თუმცა, ჩვენ ვიცით, რომ სამოსი, ლესბოსი და ქიოსი ფოროსს არ იხდიდნენ საზღვაო კავშირში წვევრობისათვის, მაგრამ უზრუნველყოფდნენ გემებით და პოლიტიკებით³⁵. თუ ფიჭვნარელი ბერძნები ფოროსს იხდიდნენ, შესაძლოა, ფოროსის ფორმა გემოსაშენი ხეტყით უზრუნველყოფა იყო. ა. კახიძე წერს, რომ შესაძლებელია „ხე-ტყესთან ერთად იალქნებისთვის საჭირო ქსოვილებისა და ბავირების გატანის ფაქტი დაეუშვათ“.³⁶ ესეც, შეიძლება, ფოროსის გარკვეული ფორმა ყოფილიყო.

ფიჭვნარელი ბერძნების ეკონომიკური კავშირების კვლევის თვალსაზრისით საინტერესოა ერთი საკითხი – რატომ არის ფიჭვნარში აღმოჩენილი ჩრდილო შავიზღვისპირეთის მონეტები, მაგრამ არ არის სატრანზიტო ჭურჭელი ან თუნდაც ყოველდღიური მოხმარების ნივთები?! აქაური ბერძნები კმაყოფილდებიან ან თავისივე ნაწარმით, ან ადგილობრივად დამზადებული ჭურჭლით, ე. წ. ფიჭვნარული დოქებით, „ფიჭვნარული დოქები ბერძნულ მოსახლეობაში დიდი მოწონებით სარგებლობენ“.³⁷ არც კოლხურ სამაროვანზეა ჩრდილო შავიზღვისპირეთში ნაწარმოები ნივთები ძვ. წ. V საუკუნიდან, გარდა მონეტებისა. ძვ. წ. V საუკუნის ბერძნულ ნეკროპოლში აღმოჩენილი 4 მონეტა ჩრდილო შავიზღვისპირეთიდან – 2 ცალი თეოდოსიის ვერცლის

³⁴ A. J. Graham. Colony and Mother City in Ancient Greece. Manchester University Press. 1964, გვ. 201.

³⁵ История Древней Греции. ред. В. Кузищин. Москва. 2005, გვ. 191.

³⁶ ა. კახიძე, მ. ვიკერსი. საქართველო-ბრიტანეთის ერთობლივი არქეოლოგიური ექსპედიცია, გვ. 76, 142.

³⁷ ა. კახიძე, მ. ვიკერსი. ფიჭვნარი 2, გვ. 133.

მონეტა, პანტიკაპეონისა და ნიმფეონის ვერცხლის დიობოლი,³⁸ ასევე დასავლეთ შავიზღვისპირეთიდან 1 ცალი აპოლონიის მონეტა – ფიჭვნარული ბერძნების ჩრდილო შავიზღვისპირეთთან პირდაპირ კონტაქტზე მეტად იმაზე მიანიშნებს, რომ პერიკლეს ექსპედიციის შემდეგ, როცა ათენის საზღვაო კავშირში გაერთიანებული იყო სინოპე, ამისოსი, აპოლონია და, სავარაუდოდ, ისტრიაც დასავლეთ სანაპიროსი, ასევე, ნიმფეონი და, შესაძლოა, ოლბიაც³⁹, ეს მონეტები მიმოიქცეოდა მთელ შავიზღვისპირეთში და შეიძლება ნებისმიერი ქალაქის, თუნდაც სინოპის, გავლით მოხვედრილიყო ფიჭვნარში. თუმცა, არც სამხრეთ შავიზღვისპირეთთან ჩანს ინტენსიური კონტაქტი მაინცდამაინც – ძვ. წ. V საუკუნის სინოპური მონეტაც სულ 2 ცალია აღმოჩენილი, მაგრამ, ზოგადად, ეს ფულები ტრიალებს ერთ სივრცეში – ათენის საზღვაო კავშირის სივრცეში. ის შეიძლება ათენის მეშვეობითაც შემოდის ქალაქში. თუკი თახოსის პროლექცია ათენის საშუამავლო ვაჭრობის გზით შემოდის, სავსებით დასაშვებია, საზღვაო კავშირის წვერი სხვა ქალაქების მონეტებიც მისი გავლით შემოდის. ა. კახიძის აზრით, ფიჭვნარის როლი საგარეო ურთიერთობებში შემდეგია: „არაა გამორიცხული, რომ ათენსა და კოლხეთს შორის ადრეანტიკურ ხანაში არსებულ მსგავს ინტენსიურ ურთიერთობებში ზოგჯერ შუამავლის როლში სინოპელებიც გამოდიოდნენ. ფიჭვნარსა და სინოპეს შორის მჭიდრო, უშუალო და პირდაპირი კონტაქტების არსებობა მთელი კლასიკური და ელინიზმის ეპოქისათვის არავითარ ეჭვს არ იწვევს. ფიჭვნარში მსხლში ბერძენი მოახალშენეები არეგულირებდნენ სავაჭრო-ეკონომიკურ თუ კულტურულ ურთიერთობებს არა მარტო ატიკასთან, არამედ ისინი გამოდიოდნენ ასევე შუამავლის როლში ჩრდილო შავიზღვისპირეთის ბერძნულ პოლისებს შორის არსებულ ურთიერთობათა სფეროშიაც“⁴⁰. სინოპელების შუამავლობა ათენთან ურთიერთობაში ძვ. წ. V საუკუნეში ძალზედ საეჭვოა, ამ მხრივ სინოპური ნაწარმის პრაქტიკულად არარსებობა და მხოლოდ 2 მონეტის აღმოჩენა ძვ. წ. V საუკუნის ბერძნულ ნეკროპოლში სწორედაც რომ საწინააღმდეგოს გვაფიქრებინებს. ჩრდილო შავიზღვისპირეთის

³⁸ ა. კახიძე, ი. იაშვილი. შავიზღვისპირეთის საქალაქო ვერცხლის მონეტები ფიჭვნარის ძვ. წ. V საუკუნის სამაროვნიდან. ვაჭრობა შავ ზღვაზე არქაულსა და კლასიკურ ხანაში: აბრეშუმის გზის ისტორიული პერსპექტივა, შავიზღვისპირეთის ისტორიისა და არქეოლოგიის IX საერთაშორისო სიმპოზიუმი. ვანი. 1999 წ. 20-23 სექტემბერი. ძიებანი. დამატებანი. I. 1999. გვ. 21.

³⁹ История Древней Греции. ред. В. Кузищин. Москва. 2005, გვ. 195-196.

⁴⁰ ა. კახიძე, მ. ვიკერსი. ფიჭვნარი 2, გვ. 141.

რეთთან პირდაპირი ინტენსიური ურთიერთობაც ძვ. წ. V საუკუნეში ნაკლებად მოსალოდნელია. ნიმფეიონში, მართალია, აღმოჩენილია კოლხური პითოსები⁴¹, მაგრამ ეს, ძირითადად, ძვ. წ. IV საუკუნის პროდუქციაა. კახიძის აზრით, ფიჭვნარის კავშირის მიზანი ნიმფეიონთან კოლხეთის ადგილობრივი მოსახლეობის საჭიროებებითაა გამოწვეული: „V-IV სს. ფიჭვნარი გამოიყურება, როგორც საყრდენი პუნქტი, როგორც საზღვაო ბაზა, რომელიც არეგულირებდა ადგილობრივ მოსახლეობასთან და ანტიკური სამყაროს ცენტრებს შორის ურთიერთობას. ასეთივე იყო ნიმფეიონი და ამისოსი. არაა შემთხვევითი, რომ ნიმფეიონში აღმოჩენილია კოლხური პითოსები და მონეტები, ხოლო ფიჭვნარში – ნიმფეის და ამისოს მონეტები“⁴², მაგრამ აქ დასაფიქრებელია ერთი რამ – ამ შემთხვევაში უნდა დავუშვათ, რომ ჩრდილო შავიზღვისპირეთში იყო პირველადი საჭიროების ისეთი რამ, რაც კოლხეთში არ მოიძებნებოდა და არც ათენში, რომ ფიჭვნარულ ბერძნებს შესძლებოდათ ადგილობრივ კოლხებთან ვაჭრობისთვის მათი დაკმაყოფილება. მაგრამ თავისთავად კოლხურის სამაროვნის ბერძნული იმპორტის სიმწირე საეჭვოს ხდის ფაქტს, რომ ბერძნებს ადგილობრივების ინტერესით რაიმე ჩამოეტანათ ანტიკური სამყაროს სხვადასხვა ცენტრიდან.

კონტრარგუმენტად შეიძლება დასახელდეს ის ფაქტი, რომ ძვ. წ. V საუკუნის ნეკროპოლში არც ბევრი კიზიკინია ნაპოვნი – სულ 2 ცალია აღმოჩენილი 500-მდე ბერძნულ და კოლხურ სამარხში. კიზიკინები „ასრულებდნენ საერთაშორისო, ინტერლოკალური მონეტების ფუნქციას“⁴³, „ათენმა კიზიკის ზარაფხანა არათუ გააუქმა, არამედ თავისი სამონეტო კარის ფილიალადაც კი აქცია“⁴⁴. მაგრამ ჩვენ ასევე ვიცით, რომ კიზიკინებს მსხვილი სავაჭრო ოპერაციების საწარმოებლად იყენებდნენ⁴⁵, ამდენად, ამ ფულის გამოყენება მაინც უფრო მსხვილ ოპერაციებთანაა დაკავშირებული და ფიჭვნართან სწორედაც რომ მსხვილი ოპერაციებით უნდა ყოფილიყო ინტენსიური ურთიერთობა – ხე-ტყის ექსპორტის სახით. თანაც მსხვილი ფულის სამაროვნებზე

⁴¹ А. Ю. Кахидзе. Археологические раскопки Пичвнари и некоторые вопросы Греческой колонизации Восточного Причерноморья. Проблемы Греческой колонизации Северного и Восточного Причерноморья. Тбилиси. 1979, გვ. 315.

⁴² А. Ю. Кахидзе. Археологические раскопки Пичвнари и некоторые вопросы Греческой колонизации Восточного Причерноморья, გვ. 316.

⁴³ ა. კახიძე, მ. ვიკერსი. ფიჭვნარი 2, გვ. 138.

⁴⁴ თ. ლორთქიფანიძე. ძველი ქართული ცივილიზაციის სათავეებთან. თბ. 2002, გვ. 202.

⁴⁵ გ. დუნდუა, თ. დუნდუა. ქართული ნუმიზმატიკა. ტ. I. თბ. 2006, გვ. 48.

დაუნჯება უფრო ნაკლებადაა მოსალოდნელი თუ, რა თქმა უნდა, რაიმე საშიშროებით გამოწვეულ ტეზაურიზაციასთან არ გვაქვს საქმე. ამასთან, ჩვენ მხოლოდ იმის ხაზგასმა გვინდა, რომ მხოლოდ მონეტების მიმოქცევა, თუ მას თან არ ახლავს სხვა ნაწარმის შემოსვლა (კერამიკის მასობრივ მონაპოვარში თუ არ მოიძებნება არც ერთი ნივთი კონკრეტულ ცენტრთან დაკავშირებული), არ შეგვიძლია ვამტკიცოთ, კონკრეტულ პერიოდში კონკრეტულ ცენტრებთან ინტენსიური ურთიერთობა. ათენთან ინტენსიურ ურთიერთობას ამტკიცებს ის იმპორტული კერამიკული მონაპოვარი, რომელიც აღმოჩენილია ძვ. წ. V საუკუნის ნეკროპოლებზე, მათ შორის, კოლხურ ნეკროპოლშიც (ატიკური თასები, კილიკები, ლეკითოსები) და არა მხოლოდ მონეტები. აქვე აღვნიშნავთ ერთ საკითხსაც. ის ფაქტი, რომ კიზიკინები ბერძნულ ნეკროპოლშია აღმოჩენილი, მიუთითებს ფიჭვნარელი ბერძნების საშუამავლო როლზე – ისინი ყიდულობდნენ ნედლეულს ადგილობრივებისგან და შემდეგ ჰყიდდნენ ათენელებზე. ეს საკითხი საინტერესოა ფოროსის ასპექტითაც, გამოდის, რომ ფიჭვნარი ან არ იხდიდა ფოროსს და ჰყიდდა ათენელებზე კოლხებიდან გამოზიდულ ნედლეულს, ან ფოროსს იხდიდა ნედლეულით. ეს ნედლეულიც არ იყო საკმარისი – უფრო მეტს ითხოვდნენ ამ რეგიონიდან. თუ გავითვალისწინებთ იმ ფაქტს, რომ ბერძენ-სპარსელთა ომების შემდეგ დაარსებული ათენის კოლონიები, როგორც გრეკეში აღნიშნავს⁴⁶, ფოროსს არ იხდიდნენ, მაშინ პირველი დასკვნა უფრო მართებულია და ჩვენც მას ვემხრობით.

ამრიგად, ინტენსიური სავაჭრო ურთიერთობა ფიჭვნარს, ჩვენი აზრით, ძვ. წ. V საუკუნეში მხოლოდ თავის მეტროპოლია ათენთან ჰქონდა. დასტურდება შავიზღვისპირეთის სხვა ბერძნულ ცენტრებთან (ნიმფეიონი, პანტიკაპეიონი, სინოპი) ურთიერთობაც, სავარაუდოდ, ნაკლებად ინტენსიური. ადრეული სინოპური მონეტების, ერთი – ძვ. წ. 500 წლით დათარიღებული⁴⁷ და მეორე – ძვ. წ. 500-453 წწ. (ძვ. წ. V ს-ის ბერძნული ნეკროპოლი, სამარხი 104)⁴⁸ აღმოჩენის საფუძველზე შეიძლება ვივარაუდოთ, რომ რიგ შემთხვევებში სინოპიც თამაშობდა ათენსა და ფიჭვნარს შორის ურთიერთობებში საშუამავლო როლის როლს.

საინტერესოა ეტრუსკულ ნაწარმად მიჩნეული ბრინჯაოს დოქის აღმო-

⁴⁶ A. J. Graham. *Colony and Mother City in Ancient Greece*. Manchester University Press. 1964, გვ. 201.

⁴⁷ ი. იაშვილი. ადრეული სინოპური ვერცხლის დრაქმა ფიჭვნარიდან. სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოს ძეგლები. XVI. 1987, გვ. 44.

⁴⁸ ი. იაშვილი. ადრეული სინოპური ვერცხლის დრაქმა ფიჭვნარიდან, გვ. 45.

ჩენა ძვ. წ. V ს. ბერძნულ ნეკროპოლში⁴⁹. რა თქმა უნდა, ეს არ ადასტურებს დასავლეთის ბერძნებთან პირდაპირ სავაჭრო ურთიერთობას, ის ჩვენთან შეიძლება მოხვედრილიყო მხოლოდ ათენის საშუაშაგლო ვაჭრობის გზით.

ცალკე საკითხია, რამდენად ინტენსიურია ფიჭვნარელი ბერძნების ვაჭრობა ადგილობრივ მოსახლეობასთან. მ. ინაძის აზრით, „ძვ. წ. V ს-ში ფულადი ურთიერთობა ბევრად უფრო ინტენსიურია ფიჭვნარის ადგილობრივ მოსახლეობასა და ბერძენ ვაჭართა ფენას შორის, ვიდრე აქაურ ელინთა წრეში“.⁵⁰ ამას მ. ინაძე ასკვნის ბერძნულ ნეკროპოლში ჩატანებული მონეტების შედარებითი ანალიზის საფუძველზე. ერთი მხრივ, მართლაც, ბერძნებს ადგილობრივებთან ვაჭრობის და აქედან ნელეულის გაზიდვის ინტერესი უფრო უნდა ჰქონოდათ. ბერძნების მიერ ელინური ექსპერიმენტის ფარგლებში ტერიტორიების ათვისებისას ერთ-ერთი ეტაპია, როცა „საექსპერიმენტო მხარეები საბერძნეთს ამარაგებს სურსათით და ნელეულებით“.⁵¹ ძვ. წ. V საუკუნის II ნახევარი ფიჭვნარის ახალშენისთვის ელინური ექსპერიმენტისთვის სწორედ ის ეტაპია, როცა საექსპერიმენტო მხარე მეტროპოლიას აწვდის ნელეულს. აქედან გამომდინარე, ლოგიკურია ძვ. წ. V საუკუნის კოლხურ ნეკროპოლში 40-მდე მონეტის აღმოჩენა ბერძნული ნეკროპოლის 11 მონეტის საწინააღმდეგოდ, მაგრამ, ფაქტია, უფრო მრავალფეროვანი ბერძნული ნეკროპოლის მონაპოვარია. რაც შეეხება, ფიჭვნარელ ბერძნებს შორის ინტენსიურ ურთიერთობას, საინტერესოა, რომ უკნინესი ნომინალები, ჰემიტეტარტემორიონები, სწორედ მათთანაა აღმოჩენილი. ისინი, მ. ინაძის აზრით, „მსხვილი ფულის დახურდავების მიზნით იჭრებოდა და მისი ერთადერთი დანიშნულება იყო ფიჭვნარ-ქლაქში მცხოვრებ ადგილობრივ და ბერძნულ მოსახლეობას შორის არსებული სავაჭრო ურთიერთობების მოწესრიგება“.⁵² ცნობილია, რომ ფრაქციული ფულის მიმოქცევა სწორედაც საქალაქო ცხოვრებასთან არის დაკავშირებული – წვრილი სერვისის არსებობასთან⁵³ – სხვა რა უნდა ყოფილიყო ასე იაფი. და თუკი არაფერი არ იყიდება ისეთი, რასაც ჰემიტე-

⁴⁹ ა. კახიძე. ანტიკური ტორევეტიკის ნიმუშები ფიჭვნარიდან. სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოს ძეგლები. XVI. 1987, გვ. 47-49.

⁵⁰ მ. ინაძე. აღმოსავლეთ შავიზღვისპირეთის ბერძნული კოლონიზაცია, გვ. 206.

⁵¹ თ. დუნდუა. კოლხეთი ძვ. წ. VI-IV სს. ბერძნული ახალშენების დასავლეთ საქართველოში, გვ. 8.

⁵² მ. ინაძე. აღმოსავლეთ შავიზღვისპირეთის ბერძნული კოლონიზაცია.

⁵³ თ. დუნდუა. კოლხეთი ძვ. წ. VI-IV სს. ბერძნული ახალშენები დასავლეთ საქართველოში, გვ. 11; თ. დუნდუა, ნ. სილაგაძე. საქართველოს ისტორია, თემატური თუ ქრონოლოგიური პრინციპი? თბ. 2000, გვ. 5.

ტარტემორიონი შეიძენს, მისი მიმოქცევაში ჩაშვება რა საჭიროა? სხვა საკითხია, რომ ჰემიტეტარტემორიონის აღმოჩენა მისი წონის გამო რთული საკითხია და ის სამი მონეტაც არ იქნებოდა აღმოჩენილი, დახურულ კომპლექსში ერთად რომ არ აღმოჩენილიყო. შესაბამისად, ის ფაქტი, რომ მეტი არაა აღმოჩენილი, არ ნიშნავს იმას, რომ ცოტა მოიჭრა. თუ გავითვალისწინებთ ამ მონეტის აღმოჩენის სირთულეს, მათი ცუდი დაცულობიდან გამომდინარე *argumentum ex silentio*, რომ ისინი უფრო მეტი მოიჭრა და, ყოველ შემთხვევაში, საკუთრივ ელინური ქალაქებისთვის მაინც ჰქონდათ მათ ეკონომიკური მნიშვნელობა, მაინც ძლიერია. მ. ინაძეც მიიჩნევს, რომ ჰემიტეტარტემორიონები, რომელიც „*მხოლოდ ფიჭვნარი-ქალაქის ფარგლებში ტრიალებენ, მართლაც წმინდა საქალაქო მონეტად შეილება ჩაითვალოს*“.⁵⁴

ამასთან დაკავშირებით გვინდა შევეხოთ ერთ საკითხსაც – ჰემიტეტარტემორიონების ემისიას. თ. დუნდუას აზრით, ის ფაზისის მოჭრილია: „*მხოლოდ ერთხელ სცადა ფაზისმა წვრილი ფულის ემისია და ეს ცდა დაკავშირებული იყო ისევ და ისევ კარგად აპრობირებულ ვერცხლთან – სამი უკნინესი ჰემიტეტარტემორიონი ექსპერიმენტის წარუმატებლობის მკაფიო ილუსტრაციაა*“.⁵⁵ ხოლო ა. კახიძის აზრით, „*შესაძლოა, ფიჭვნარშიც იჭრებოდა ე. წ. ავტონომიური მონეტები. ამაზე უნდა მიუთითებდეს კოლხური ჰემიტეტარტემორიონების აღმოჩენები ფიჭვნარში*“⁵⁶.

ახლა კი ფიჭვნარის სტატუსისა და პოლიტიკური დამოკიდებულების შესახებ მეტროპოლიასთან. გრეკები, რომელმაც სპეციალურად შეისწავლა კოლონიებსა და მეტროპოლიას შორის ურთიერთდამოკიდებულების ფორმები სხვადასხვა დროს, აღნიშნავს: მეხუთე საუკუნეში ბერძნული კოლონია შეიძლებოდა უბრალოდ ყოფილიყო მოქალაქეების დასახლება სხვაგან. ან სრულიად ათენურია, კლერუხიაა და პატარაა. ამასთან, შედარებით ახლოს მდებარე ან შერეული კოლონიაა⁵⁷ და შორს და თან ნაკლებად ექვემდებარება მეტროპოლიას⁵⁸. მაგრამ თუ გავითვალისწინებთ ათენის განსაკუთრებულ და-

⁵⁴ მ. ინაძე. აღმოსავლეთ შავიზღვისპირეთის ბერძნული კოლონიზაცია, გვ. 163.

⁵⁵ გ. დუნდუა, თ. დუნდუა. ქართული ნუმიზმატიკა. ტ. I. თბ. 2006, გვ. 34

⁵⁶ ა. კახიძე. აღმოსავლეთ შავიზღვისპირეთის ბერძნული კოლონიზაციის იონიური და ატიკური ეტაპები. სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოს ძეგლები. XI. 1982, გვ. 70.

⁵⁷ იგულისხმება ათენთან ერთად სხვა ქალაქების მონაწილეობა კოლონიის დაარსების პროცესში თურიუმის დაარსების მსგავსად.

⁵⁸ A. J. Graham. Colony and Mother City in Ancient Greece. Manchester University Press. 1964, გვ. 210.

ინტერესებს შავიზღვისპირეთით, ამ შემთხვევაში დისტანციის ეფექტი – ნაკლები დამოკიდებულება მეტროპოლიასა და ახალშენს შორის – ნაკლებად სავარაუდებელია. ა. კახიძის აზრით, შესაძლებელია „ფიჭვნარი იყო კლერუხია (ამის ზუსტად განსაზღვრა ჯერჯერობით ჭირს)“.⁵⁹

მ. ინაძეც მსჯელობს ათენური კოლონიზაციის ხანაში ახალშენების სტატუსებზე და აღნიშნავს, რომ „ათენის მიერ დაარსებულ კოლონიათა ნაწილი კლერუქებს წარმოადგენდა, ნაწილი ეპოიკიებს, ზოგიერთი მათგანი კი შეიძლება ჩვეულებრივი სავაჭრო ქლაქიც ყოფილიყო“.⁶⁰ ამრიგად, ათენის მიერ ძვ. წ. V საუკუნეში დაარსებული ახალშენები პოლისებად – რომლებიც დაარსებიდან მცირე ხნის შემდეგ, თუ მყისიერად არა, სრულიად დამოუკიდებელი პოლიტიკური ერთეულია – არ განიხილება.

კლერუხია, განსხვავებით სხვა სახის კოლონიებისგან, პოლიტიკურ დამოუკიდებლობას არ ინარჩუნებდა მეტროპოლიისგან. კლერუხიის მაცხოვრებლები პოლიტიკურად დამოკიდებულები იყვნენ. ამასთან, საინტერესოა, რომ ისინი ინარჩუნებდნენ ათენის მოქალაქეობას. ისინი ვალდებულები იყვნენ ემსახურათ ჰოპლიტებადაც. მ. ინაძე კოხის მასალების საფუძველზე მიიჩნევს, რომ ფიჭვნარში ჰოპლიტთა მცირე ჯგუფიც გადმოსახლეს, „მათ შესაძლოა კიდევ გადასცემოდათ მიწის ნაკვეთი, მაგრამ ჩვეულებრივ ასეთი ნაკვეთები ათენის დასახლებებში იჯარით გადაეცემოდა ადგილობრივ მცხოვრებლებს, რომელნიც ნაკვეთის დროებით მფლობელებს უხდიდნენ გარკვეულ ფულად გადასახადს, ხოლო მიწის შემოსავლის ნაწილს თავისთვის იტოვებდნენ“.⁶¹ კლერუხიის მცხოვრებნი თვითონ იყვნენ ვალდებული ჰოპლიტები ყოფილიყვნენ. ამდენად, თუ ფიჭვნარი კლერუხია იყო, მაშინ ესენი უბრალოდ ქლაქის მაცხოვრებლები არიან, რომელთაც ათენისთვის ჯარში მსახურება ევალებოდათ. საინტერესოა მ. უაიტის კლასიფიკაცია ძვ. წ. V საუკუნის კოლონიებისა: „ბერძნული კოლონიზაციის ორი სხვა მოდელიც არსებობდა – კორინთოელებმა ტირანების მმართველობის ხანაში ძვ. წ. 625 წლის მერე დაარსეს კოლონიები კორინთოს ყურის დასავლეთ სანაპიროზე, რათა დასავლეთისკენ მიმავალი გზა დაეცვათ და ნედლეული მოეპოვებინათ. ათენიც მის მსგავსად

⁵⁹ ა. კახიძე, მ. ვიკერსი. ფიჭვნარი 2, გვ. 205.

⁶⁰ მ. ინაძე. ათენი და აღმოსავლეთ შავიზღვისპირეთი (ძვ.წ. V საუკუნის მეორე ნახევარი). საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის მაცნე, №1. 1975, გვ. 62.

⁶¹ მ. ინაძე. აღმოსავლეთ შავიზღვისპირეთის ბერძნული კოლონიზაცია. თბ. 1982, გვ. 161.

მეხუთე საუკუნის განმავლობაში აარსებდა კოლონიებს და გარნიზონებს ტოკებდა ყველგან მთელს იმპერიაში. ისინი უკვე არსებული ქალაქებისგან მიწას ითხოვდნენ კოლონისტები ათენელები იყვნენ და რომელ ქალაქშიც იყვნენ, იმის ოურისდიქციას არ ექვემდებარებოდნენ. არცერთმა ექსპერიმენტმა არ გამართლა. კორინთოს კოლონიებმა ნამდვილი ქალაქების სტატუსამდე ვერასდროს ვერ აღწიეს, ხოლო ათენელი კოლონისტები პელოპონესის ომის დამთავრებისთანავე დაბრუნდნენ ათენში“.⁶²

ჩვენი აზრით, ფიჭვნარი კლერუხია არაა და უაიტის მიერ შემოთავაზებულ ამ მოდელს ექვემდებარება. ის უშუალოდ სამხედრო მიზნებით არ ყოფილა დაარსებული. პირველ რიგში, ამის არგუმენტია ის, რომ ძვ. წ. V საუკუნის ბერძნულ ნეკროპოლში იარაღები არ არის აღმოჩენილი. ფიჭვნარის ფუნქცია გამსაშენი ხე-ტყით მომარაგება უფრო ჩანს. ამას ჯარისკაცები არ სჭირდებოდა, მით უფრო, რომ ადგილობრივ მოსახლეობასთან მტრულ დამოკიდებულებას ადგილი არ ჰქონია. პელოპონესის ომი ქალაქის დაარსების მხოლოდ გრძელვადიანი განმაპირობებელი მიზეზია. ფიჭვნარელი ბერძენის უშუალო მონაწილეობა, როგორც ჩანს, არ მოიაზრება სამხედრო ქმედებებში.

საინტერესოა ერთი ფაქტიც. განსხვავებით ათენის მიერ დაარსებული ძვ. წ. V საუკუნის კოლონიებისგან, რომელთაგან ზოგიერთი მართლაც წარმატებული ექსპერიმენტი გამოდგა, მაგ., ამფიპოლისისგან, რომელიც მალევე გაანადგურეს თრაკიელებმა, ფიჭვნარი არსებობას განაგრძობს ელინისტურ ხანაშიც კი. ამ თვალსაზრისით, ფიჭვნარი ათენელების წარმატებული ექსპერიმენტია თურქუმის მსგავსად. ოლონდ, თუკი თურქუმის წარმატება განაპირობა იმან, რომ მის დაარსებაში მონაწილეობას იღებდა ათენის თაოსნობით ბევრი ბერძნული ქალაქი და ეს აქტი გამოხატავდა პანელისურ იდეებს⁶³, ფიჭვნარი მხოლოდ ათენის დაარსებულია.

ატეკური პერიოდის ფიჭვნარი არც კლასიკური ემპორიაა. ჯერ ერთი, მისი დაარსების პერიოდისთვის არსებული კონიუნქტურა გამორიცხავს ამას, ათენი ემპორიონებს, როგორც პერიოდული ბაზრობების ადგილებს, არ აარსებდა. ამასთან, თუ გავითვალისწინებთ ფაქტს, რომ ემპორიის ფუნქცია ადგილობრივებთან ინტენსიური ვაჭრობაა, ფიჭვნარის ემპორიონობა საეჭვო

⁶² Mary E. White. Greek Colonization. The Journal of Economic History. Vol. 21. No. 4. Dec. 1961, გვ. 453.

⁶³ S. Perlman. Panhellenism, the Polis and Imperialism. Historia: Zeitschrift für Alte Geschichte. Bd. 25. H. 1. 1st Qtr. 1976, გვ. 7.

ხდება, რადგან თვით ფიჭვნარელი ბერძნების მეზობლად მცხოვრები კოლხები არ ვაჭრობდნენ ინტენსიურად მათთან. რაც შეეხება ჰინტერლანდს, მდიდარი ქალაქი ვანია, მაგრამ ძნელია თქმა, რომ მაინცდამაინც ფიჭვნარი ამარაგებდა მას. უფრო მოსალოდნელია, რომ ეს უფუნქცია ფაზისის პრეროგატივა იყო.

ფიჭვნარი, როგორც ჩანს, იყო ქალაქი, რომელშიც ათენელები ინტენსიურად მოძრაობდნენ, რეზიდენტები იყვნენ, მაგრამ აქაური მოქალაქეები არ იყვნენ. ეს ჰგავს კლერუხების მდგომარეობას იმით, რომ ისინი არ ჰკარგავდნენ ათენის მოქალაქეობას და ხშირად მოძრაობდნენ მეტროპოლიას და კოლონიას შორის, ამასთან, ჰგავს ემპორიონსაც იმით, რომ სავაჭრო ადგილია. თუმცა, რადგან მიიჩნევა, რომ კლერუხები მიწის მფლობელები იყვნენ და, ამასთან, მეომრებიც და ფიჭვნარში იარაღი საერთოდ აღმოჩენილი არაა, ძვ. წ. V საუკუნის ფიჭვნარი არც კლასიკური კლერუხია არაა.

ერთი საკითხის დაზუსტების მიზნით შევეხებით შემდეგ მოვლენას: შეიძლება თუ არა ნეკროპოლებში ინვენტარის რაოდენობის მიხედვით ვიმსჯელოთ კოლონისტთა პირველი ნაკადის ქონებრივი შესაძლებლობის შესახებ?! ფიჭვნარის კოლონისტებთან დაკავშირებით ა. კახიძე აღნიშნავს: „ჩანს, რომ პირველი მოახალშენეების კონტიგენტი ძირითადად ღარიბი ფენებითაა დაკომპლექტებული.“ ამ მოსაზრების გაზიარებამდე საჭიროა ყურადღება მივაქციოთ იმ ფაქტს, რომ მოახალშენებს გარკვეულწილად ეზღუდებოდათ მნიშვნელოვანი ქონების წაღება თან. შეიძლებოდა ჰქონოდათ ქონება, მაგრამ ძირითადად მეტროპოლიაში ოჯახისთვის უნდა დაეტოვებინათ. მაგალითად, ნავპაქტოსის დაფუძნების დეკრეტის მერვე მუხლში წერია: „ნავპაქტოსის კოლონისტებიდან ისინი, ვინც მამას და თავის ქონებას მამასთან ერთად დატოვებს მეტროპოლიაში, მამის სიკვდილის შემთხვევაში ნებადართულ იქნება, რომ მიიღოს მისი წილი შემკვიდრება“.⁶⁴ ამდენად, თუკი გარკვეული თვალსაზრისით მცირეა ის ქონება, რომელიც ჩატანებულია ფიჭვნარის ბერძნულ ნეკროპოლში, ეს არ არის განპირობებული იმით, რომ ისინი ღარიბები იყვნენ, უფრო იმით, რომ კოლონისტებისთვის შეზღუდული იყო მნიშვნელოვანი ქონების თან წაღება.

ძვ. წ. V ს. ბოლოდან, მას შემდეგ, რაც ათენი მარცხდება პელოპონესის ომში, „ფიჭვნარულ ელენთა ეკონომიკური შესაძლებლობანი თანდათანობით იზღუდება“.⁶⁵ ფიჭვნარის ძვ. წ. IV საუკუნის ბერძნული ნეკროპოლი ძვ.

⁶⁴ A. J. Graham. Colony and Mother City in Ancient Greece. Manchester University Press. 1964, გვ. 228.

⁶⁵ ა. კახიძე, მ. ვიკერსი. ფიჭვნარი 2, გვ. 168.

წ. V საუკუნის ნეკროპოლთან შედარებით მოკრძალებულად გამოიყურება. „მაკედონიის მიერ საბერძნეთის დაკავების შემდგომ (V ს. 30-იანი წლები) ფიჭვნარის ბერძნული ნეკროპოლი საერთოდ წვევტს ფუნქციონირებას“.⁶⁶ ბერძნები წავიდნენ თუ განაგრძეს აქ ცხოვრება, ამაზე პირდაპირი პასუხი ა. კახიძეს არ გაუცია. ამასთან დაკავშირებით ჩვენი მოსაზრება იხ. ქვემოთ.

V საუკუნის ბოლოდან IV საუკუნის 30-იან წლებამდე ფიჭვნარის განვითარება ხასიათდება შემდეგი ნიშნებით: 1) ნაკლებად ინტენსიური ურთიერთობა მეტროპოლიასთან, 2) ღვინის იმპორტის შესუსტება, 3) სამხრეთ შავი ზღვისპირეთთან კონტაქტების გაძლიერება, განსაკუთრებით შედარებით ინტენსიური კავშირის დამყარება პონტოს ჰერაკლესთან, 4) ძვირფასი ჭურჭლის შემოტანა თითქმის იმავე ინტენსივობით, 5) ფიჭვნარელი ბერძნების მიერ ეთნოგრაფიული იერსახის შენარჩუნება.

მეტროპოლიასთან შესუსტებული კავშირის ან საერთოდ კავშირის გაწყვეტის მანიშნებელია ატიკური ნაწარმის ძვ. წ. V საუკუნის ნეკროპოლთან შედარებით რაოდენობრივი შემცირება. მართალია, ატიკური ნაწარმი შემოდის ფიჭვნარში და, ამასთან, ატიკური კერამიკული ნაწარმი სამარხეული ინვენტარის წამყვან ნაწილს ქმნის⁶⁷, მაინც მცირეა წინა საუკუნესთან შედარებით. ეს, რა თქმა უნდა, დაკავშირებულია პელოპონესის ომში ათენის დამარცხებასთან⁶⁸.

ამ დროისათვის ღვინის იმპორტიც შემცირებულია. ის ფაქტი, რომ ამფორების რაოდენობა შემცირებულია, ნიშნავს ზოგადად ვაჭრობისა და, განსაკუთრებით, ღვინით ვაჭრობის დაქვეითებას. ჩვენ აღვნიშნეთ, რომ ფიჭვნარში შემოტანილი ღვინის ფუნქცია მეტწილად ადგილობრივი ბერძნების ან ჰინტერლანდის დაკმაყოფილება იყო, ვიდრე ფიჭვნარელი კოლხებისა. ძვ. წ. IV საუკუნეში, აქ ბერძნული ან მაგ., ვანში კოლხური მოსახლეობა, რომელსაც ძვირფასი ბერძნული ღვინო დასჭირდებოდა, რა თქმა უნდა, ჯერ ისევ სახლობს, მაგრამ კავშირები უკვე ისეთი ინტენსიური აღარ არის.

ფიჭვნარის დასახლება სამხრეთ შავი ზღვისპირეთთან გააძლიერა კონტაქტები, თავდაპირველად, როგორც ჩანს, უფრო პონტოს ჰერაკლესთან. ა.

⁶⁶ ა. კახიძე, მ. ვიკერსი. ფიჭვნარი 2, გვ. 168.

⁶⁷ ა. კახიძე, მ. ვიკერსი. საქართველო-ბრიტანეთის ერთობლივი არქეოლოგიური ექსპედიცია, გვ. 96.

⁶⁸ А. Ю. Кахидзе. Археологические раскопки Пичвнари и некоторые вопросы Греческой колонизации Восточного Причерноморья, гв. 178.

კახიძის აზრით, ამის შედეგია დასახლების თავიდან აყვავება⁶⁹. თუკი ატიკური პროლეტარია სუფრის ჭურჭლის ან ლეკითოსების სახით ყველაზე მეტია ზოგადად იმპორტში, სატრანსპორტო კერამიკაში წამყვან ადგილს ჰერაკლეს ამფორები იკავებდა⁷⁰. ეს პირდაპირ მიუთითებს ჰერაკლესთან ინტენსიურ სავაჭრო ურთიერთობებზე. ჰერაკლესთან არის დაკავშირებული, როგორც ჩანს, ნაცრისფერკეციანი კერამიკის გაჩენაც, რადგან „ფიჭვნარში ნაცრისფერკეციანი კერამიკა ჩნდება ჰერაკლეურ ამფორებთან ერთად და ქრება მათთან ერთად“.⁷¹ ასევე ჰერაკლიდან ხდება კრამიტის იმპორტიც. ნაქალაქარზე აღმოჩენილი მასალაც ამის დასტურია. მაგრამ ზოგადად „ჰერაკლეს ამფორების იმპორტის ხანგრძლივობა არცთუ ისე დიდია“.⁷² მას საკმაოდ მალე ჩაენაცვლება სინოპი.

საინტერესოა, რომ ძვ. წ. IV საუკუნის ნეკროპოლში, სადაც ზოგადად უცხოური მონეტები მწირია, აღმოჩენილია პანტიკაპეიონის ჰემიდრაქმა (სამარხი №87), ისიც გახვრეტილი⁷³. საინტერესოა, რომ პანტიკაპეიონში აღმოჩენილია კოლხური პითოსების და ლანგრების ნაშთები ძვ. წ. VI-V სს. კულტურულ ფენებში⁷⁴, თუმცა კონკრეტულად ძვ. წ. IV საუკუნის I ნახევრისთვის მაინც ეს კავშირი არც წინა და არც შემდგომ ელინისტურ ხანასთან შედარებით ინტენსიური არ უნდა ყოფილიყო.

ატიკური მოხატული ვაზების ძვ. წ. IV საუკუნეში შემოტანა პრაქტიკულად იმავე ინტენსივობით, როგორც ეს ძვ. წ. V საუკუნეში იყო,⁷⁵ მიუთითებს, რომ ფიჭვნარელს ბერძნებს აქვთ საშუალება, თავის თავს უფლება

⁶⁹ А. Ю. Кахидзе. Археологические раскопки Пичвнари и некоторые вопросы Греческой колонизации Восточного Причерноморья, გვ. 179.

⁷⁰ ა. კახიძე. ფიჭვნარის ძვ. წ. IV ს. ბერძნულ ნეკროპოლზე 1976 წელს განხორციელებული საველე კვლევა-ძიების შედეგები. სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოს ძეგლები. VIII. 1979, გვ. 52.

⁷¹ А. Ю. Кахидзе, Археологические раскопки Пичвнари и некоторые вопросы Греческой колонизации Восточного Причерноморья, გვ. 171-173, 176.

⁷² ა. კახიძე. კერამიკული ტარა ფიჭვნარის ანტიკური ხანის ნაქალაქარიდან. სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოს ძეგლები, II, 1971. გვ. 51

⁷³ ა. კახიძე, მ. ვიკერსი. საქართველო-ბრიტანეთის ერთობლივი არქეოლოგიური ექსპედიცია, გვ. 103.

⁷⁴ ა. კახიძე. კერამიკული ტარა ფიჭვნარის ანტიკური ხანის ნაქალაქარიდან, გვ. 64.

⁷⁵ თ. სიხარულიძე. ატიკური მოხატული ვაზები ფიჭვნარის სამაროვნიდან (ძვ. წ. V-IV სს.). სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოს ძეგლები. XVI. 1987, 67, 77, 90, 102.

მისცენ და შეიძინონ ამ ტიპის ფუფუნების საგნები.

ბერძნულ ნეკროპოლში შენარჩუნებულია მხოლოდ ბერძნებისთვის დამახასიათებელი დაკრძალვის წესი – აღმოსავლეთისკენ დამხრობა⁷⁶. ეს მიუთითებს, რომ მათ ყოფა-ცხოვრებისთვის დამახასიათებელი გარკვეული ელემენტების შენარჩუნება ძვ. წ. IV საუკუნეშიც შეძლეს. თუკი თავიდან, ძვ. წ. V საუკუნეში, ყველა სამარხი ძირითადად მიმართული იყო აღმოსავლეთისკენ, მაგრამ ჰქონდა უმნიშვნელო გადახრები, ძვ. წ. IV საუკუნის ბერძნული სამარხების დიდი ნაწილი ზუსტად აღმოსავლეთისკენაა დამხრობილი. ა. კახიძე აღნიშნავს, რომ ეს ფიჭვნარის ნეკროპოლის მორიგი თავისებურებაა. ისეთი შთაბეჭდილება გვექმნება, თითქოს წელიწადის ნებისმიერი დროისთვის უკვე ისწავლეს მხარეთა გამოცნობის ზუსტი ხერხები⁷⁷. აქ საინტერესოა ერთი ფაქტი, ცნობილია, რომ ბერძნების ასტრონომიული ცოდნის გაზრდის შედეგად ძვ. წ. V-IV სს-ის მიჯნაზე მათ ღია ზღვაში ცურვა ისწავლეს⁷⁸. როგორც ჩანს, ეს ასტრონომიული ცოდნა ეხმარება მათ მხარეების ზუსტად განსაზღვრაშიც. აქედან გამომდინარე, ჩანს, ბერძნების ერთმანეთთან ურთიერთობისას არა მხოლოდ ვაჭრობის საგნები იცვლებოდა, არამედ ინფორმაციაც ტექნოლოგიური სიახლეების შესახებ.

ძვ. წ. IV საუკუნის II ნახევარში ვითარება იცვლება. ამ თვალსაზრისით ფიჭვნარის ისტორიაში მნიშვნელოვანი ძვრებია: 1) ფიჭვნარის ბერძნული ნეკროპოლი წყვეტს არსებობას, როგორც ჩანს, „მას მერე, რაც მაკედონია ამარცხებს საბერძნეთს“,⁷⁹ 2) იწყება ყავისფერკეციანი ამფორების და სხვა კერამიკული ნაწარმის დამზადება ადგილობრივად ბერძნების მიერ, 3) მყარდება ინტენსიური ურთიერთობა სინოპესთან და, როგორც ჩანს, ამისოსთანაც.

ელინისტური ხანის ფიჭვნარის ისტორიის შესასწავლადაც უმთავრეს წყაროს ფიჭვნარის ელინისტური ხანის სამაროვანზე მოპოვებული მასალები წარმოადგენს. პირველ რიგში, აღნიშნავთ იმას, თუ ვისი უნდა ყოფილიყო ეს სამაროვანი. ა. კახიძე ამ საკითხს ღიად ტოვებს და მხოლოდ სამარხეულ ინვენტარს შეისწავლის. გამომდინარე იქიდან, რომ განსხვავებით ძვ. წ. V

⁷⁶ ა. კახიძე, მ. ვიკერსი. საქართველო-ბრიტანეთის ერთობლივი არქეოლოგიური ექსპედიცია, გვ. 92.

⁷⁷ ა. კახიძე, მ. ვიკერსი. ფიჭვნარი 2, გვ. 25.

⁷⁸ М. И. Золотарев. Новые данные о древних морских путях в Понте Эвксинском. Проблемы Греческой колонизации Северного и Восточного Причерноморья. Тб. 1979, გვ. 94-100.

⁷⁹ А. Кахидзе. Археологические раскопки Пичвнари и некоторые вопросы Греческой колонизации Восточного Причерноморья, გვ. 314.

და IV საუკუნის სამაროვნებიდან, სადაც მიჯნის გავლება ადვილია ბერძნულსა და კოლხურ სამარხებს შორის, ელინისტური ხანის სამაროვანზე ეს უფრო რთულია. ერთი მხრივ, ჩვენ ვიცით, რომ ფიჭვნარის ბერძნული ნეკროპოლის 305 სამარხიდან მხოლოდ ხუთია კრემაციული. ამასთან, „კრემაციის წესი ფიჭვნარში ელინთა მიერ უნდა იყოს შემოტანილი“.⁸⁰ კრემაციული სამარხები ელინისტური ხანის სამაროვანზეცაა აღმოჩენილი. „ანტიკური ხანის კრემაციული სამარხები ბერძენთა საკოლონიზაციო მოძრაობას უნდა უკავშირდებოდეს. ძვ. წ. VI საუკუნიდან მათი რაოდენობა მცირდება“,⁸¹ როგორც ჩანს, აქ მხოლოდ ბერძნებისგან დაკრძალვის წესის გადმოღებაზე არაა საუბარი. ელინისტური ხანის სამაროვანი ან შერეულია, ან საერთოდაც ბერძნულია. ელინისტურ ხანაში, ძვ. წ. III საუკუნეში, სრულიადაც მოსალოდნელია, რომ აქ იმპორტი ცოტა იყოს და ბერძნები მაინც იყვნენ. ეს ერთი, და ამასთან, ფიჭვნარელი ბერძნების მცირედი ბარბარიზებაც ამ დროისთვის ლოგიკურია, შესაბამისად, ლოგიკურია, მათ კოლხებთან საერთო სასაფლაო გაეჩინათ კიდევ. თუმცა მარტო კრემაციული სამარხების არსებობა, რა თქმა უნდა, საკმარისი არგუმენტი არ არის, გამომდინარე იქიდან, რომ მართალია, კრემაცია ბერძნებისთვის დამახასიათებელ ნიშნად ითვლება, მათში ინჰუმაციური დამარხვის წესიცაა გავრცელებული.

მაშინდელი ბერძნებისა და დღევანდელი დასავლეთ საქართველოს მიცვალებულის დაკრძალვის რიტუალს შორის მსგავსებაც მიუთითებს დროის გარკვეულ ქრონოლოგიურ მონაკვეთში კოლხების მიერ ბერძნებისგან ამ წესის სესხებაზე. ასეთი პერიოდი სავსებით შესაძლებელია ყოფილიყო ელინისტური ხანა. საინტერესოა ერთი ასპექტი – სააღაპო მოედნების არსებობა. მართალია, ძვ. წ. VI ს. დამდეგიდან სოლონმა აკრძალა ფუფუნებით დაკრძალვა, მაგრამ განსხვავებული სურათია ანტიკური სამყაროს პერიფერიებში⁸². კლასიკური ხანის კოლხურ ნეკროპოლში ალაპები არაა. სამაგიეროდ ამ რიტუალს იყენებდნენ ფიჭვნარელი ბერძნები.⁸³ ფიჭვნარში არის სააღაპო მოედნები⁸⁴. სააღაპო მოედნებზე აღმოჩენილია კერამიკის ნატეხები, რაც მიუთით

⁸⁰ ა. კახიძე, მ. ვიკერსი. ფიჭვნარი 2, გვ 26.

⁸¹ ა. კახიძე, მ. ვიკერსი. ფიჭვნარი 2, გვ. 26.

⁸² ა. კახიძე, მ. ვიკერსი. ფიჭვნარი 2, გვ. 31.

⁸³ ა. კახიძე, ნ. ვაშაკიძე. ფიჭვნარი III. ელინიზმი და კოლხეთი. ბათუმი – ოქსფორდი. 2010, გვ. 118.

⁸⁴ ნ. ვაშაკიძე, ა. კახიძე. არქეოლოგიური გათხრები ფიჭვნარის ელინისტური ხანის სამაროვნის ტერიტორიაზე 1976 წელს. სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოს ძეგლები. VIII. 1979, გვ. 83.

თებს იმაზე, რომ მიცვალებულს აკითხავდნენ გარდაცვალების შემდეგ. „დაკრძალვიდან რამდენიმე დღის შემდეგ ჭირისუფალს მისაკითხიცი მიჰქონდა“.⁸⁵ მაშინ არსებობდა ასეთი წესი: მესამე დღის რიტუალის (ტატრიატა) შესრულების შემდეგ მგლოვიარენი ბრუნდებოდნენ გარდაცვლილის სახლში, რომელიც გლოვის დღეებში ნიშანდებული იყო კარებთან დადგმული ჭურჭლით. გარედან მოტანილი წყლით წასვლისას დაკრძალვის მონაწილენი განიბანებოდნენ⁸⁶. ეს წესი ძალიან ჰგავს დასავლეთ საქართველოს ეთნოგრაფიულ ყოფაში დღემდე შემორჩენილ წესს – დაკრძალვის შემდეგ, როდესაც მიცვალებულს გამოემშვიდობებიან, ქელების წინ ხელს იბანენ იმ ოთახის წინ, სადაც მიცვალებული იყო დასვენებული, აუცილებლად ჭურჭლიდან დასხმული წყლით, ხელსაბანიც აუცილებლად რაიმე სახის ჭურჭელი უნდა იყოს და არავითარ შემთხვევაში ონკანი. ეს ფაქტი პირველი შემთხვევა არ არის ეთნოგრაფიულ ყოფაში ბერძნების დროინდელი წესების შემორჩენისა. ცნობილია, რომ „აპოლონიის (სოზოპოლი, ადგილი კალფატა) ნეკროპოლში შემორჩენილია ჭურჭლის დამტვრევის წესი, რომელიც დღევანდელ ბულგარელთა ეთნოგრაფიულ ყოფაშიც შემორჩა“.⁸⁷ ამდენად, მიუხედავად დიდი ქრონოლოგიური სხვაობისა, პარალელი საკვებით სამართლიანად მიგვაჩნია. ჩვენი აზრით, ესეც ადასტურებს, რომ კოლხები და ბერძნები გარკვეული პერიოდის განმავლობაში კულტურული თვალსაზრისით იზოლირებულად არ ცხოვრობდნენ, პირიქით, ისინი იზიარებდნენ ერთმანეთის ტრადიციებსაც. ელინისტური ხანის სამაროვანიც, როგორც ჩანს, უკვე წესებგაერთიანებული ადგილობრივი კოლხებისა და უკვე მათთან დაახლოებული ბერძნების საერთო სამაროვანია.

დაკრძალვის წესების შესახებ ა. კახიძისა და ნ. ვაშაკიძისეული ინტერპრეტაცია შემდეგია: „ელინიზმის ხანაში თანდათანობით გაქრა ადრინდელი კოლხური საზოგადოებისათვის დამახასიათებელი დაკრძალვის წესები. ელინთა მიბაძვით წამყვანი ხდება თავით აღმოსავლეთისკენ ორიენტირებული სამარხები. იშვიათად გამოერევა ფიჭვნარის ადრეული ეპოქებისათვის აგრეთვე დამახასიათებელი ჩრდილოეთისკენ თუ დასავლეთისკენ დამხრობილი სამარხები“.⁸⁸ ჩვენი აზრით, ის ფაქტი, რომ აქ ისევ და ისევ ბერძნული და-

⁸⁵ ა. კახიძე, მ. ვიკერსი. საქართველო-ბრიტანეთის ერთობლივი არქეოლოგიური ექსპედიცია, გვ. 29.

⁸⁶ ა. კახიძე, მ. ვიკერსი. ფიჭვნარი 2, გვ. 41.

⁸⁷ ა. კახიძე, მ. ვიკერსი. ფიჭვნარი 2, გვ. 58.

⁸⁸ ა. კახიძე, ნ. ვაშაკიძე. ფიჭვნარი III. ელინიზმი და კოლხეთი, გვ. 117.

მარხვის წესია გაბატონებული და, მცირე გამონაკლისის გარდა, სამარხები აღმოსავლეთისკენაა მიმართული⁸⁹, რაც ტიპურად ბერძნულ რიტუალადაა მიჩნეული,⁹⁰ მიუთითებს იმაზე, რომ ეს სამარხები ძირითადად ბერძნულია, მცირე გამონაკლისის გარდა, რომლებიც, სავარაუდოდ, მათ გვერდით მოსახლელ კოლხებისა უნდა იყოს.

ასევე ის ფაქტიც, რომ ე. წ. ქარონის ობოლებს ისევ აყობენ მიცვალებულს, რაც ცალსახად ბერძნული გავლენაა⁹¹, მიუთითებს იმაზე, რომ ეს სამაროვანი უფრო ბერძნებისაა ან შერეული მანცაა. თუმცა ეს ფაქტორიც, ისევე როგორც კრემაცია, სიმპტომატურად მხოლოდ ბერძნებისთვის არაა დამახასიათებელი, მათი გავლენით ვრცელდება სხვაგანაც და ამიტომაც თავისთავად მხოლოდ ეს არგუმენტიც არ არის საკმარისი.

ნიშანდობლივია ის ფაქტიც, რომ „*დაკრძალვის ეს წესი გვხვდება ძვ. წ. V-IV სს.-ის ფიჭვნარის ბერძნულ ფენებს შორის. იგი თანადროულ კოლხურ სამაროვანზე არაა დადასტურებული. ელინიზმის ეპოქაში ეს წესიც ბერძნებიდან უნდა იყოს შემოსული*“⁹². ამრიგად, კრემაციაც ფიჭვნარში უფრო ბერძნებთან უნდა დავაკავშიროთ, ვიდრე ადგილობრივებთან. შესაბამისად, ელინისტური ხანის სამაროვანიც უფრო ბერძნული ჩანს.

ერთადერთ კონტრარგუმენტად შეიძლება დასახელდეს ელინისტური ხანის სამაროვანზე იმპორტის შემცირება. აქ აღმოჩენილი კერამიკის უმრავლესობა ადგილობრივი პროდუქციაა, მცირე ნაწილი შემოტანილია⁹³. თუმცა ათენური იმპორტი არც არის ამ დროისათვის აქ მოსალოდნელი, რადგან ათენური თალასოკრატიის პირობებში ბევრად უფრო ინტენსიური კონტაქტები იყო – მაშინ ეს იყო მუდმივი მოგზაური ვაჭრების ქალაქი. ძვ. წ. V და IV საუკუნეების ბერძნულ ნეკროპოლში ფარდობითად მეტი რაოდენობის იმპორტი და მასთან შედარებით ელინისტური ხანის სამაროვნის სიღარიბე არ ნიშნავს მაინცდამაინც იმას, რომ ელინისტური ხანის სამაროვანზე ბერძნები არ არიან დაკრძალული, სხვა დანარჩენი არგუმენტი, რითიც უნდა მოხდეს

⁸⁹ ა. კახიძე, ნ. ვაშაკიძე. ფიჭვნარი III. ელინიზმი და კოლხეთი, გვ. 21.

⁹⁰ ბერძნების რწმენით, ღმერთების ადგილსამყოფელი აღმოსავლეთის მხარეს, ხოლო მზერა კი დასავლეთისკენ, ჰადესისკენ იყო მიმართული.

⁹¹ ა. კახიძე, ნ. ვაშაკიძე. ფიჭვნარი III. ელინიზმი და კოლხეთი, გვ. 119.

⁹² ა. კახიძე, ნ. ვაშაკიძე. ფიჭვნარი III. ელინიზმი და კოლხეთი, გვ. 117-118.

⁹³ ა. კახიძე, ნ. ვაშაკიძე. ფიჭვნარის ელინისტური ხანის სამაროვანზე 1974 წელს წარმოებული არქეოლოგიური გათხრების ძირითადი შედეგები. სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოს ძეგლები. VI. 1977, გვ. 32.

სამაროვნის მიკუთვნება ამა თუ იმ ეთნიკური ჯგუფისთვის, ბერძნების სასარგებლოდ საუბრობს. მით უფრო, რომ ელინისტური ხანის სამაროვანზე იმპორტული ნაწარმი რაოდენობრივად აჭარბებს ძვ. წ. V-IV სსაუკუნეების კოლხურ სამაროვანზე შემონახულ იმპორტს.

ელინისტურ ხანაში კიდევ უფრო ინტენსიური ხდება ურთიერთობები სამხრეთ შავიზღვისპირეთის ქალაქებთან⁹⁴. ფიჭვნარელი ბერძნები აფართოებენ თავიანთ კავშირებს, განსაკუთრებით სინოპთან. საინტერესოა ერთი ასპექტიც – თუკი ჰერაკლესთან უფრო ინტენსიური კავშირები დადასტურებულია ძვ. წ. IV საუკუნის I ნახევარში, ელინისტურ ხანაში ეს კონტაქტი სუსტდება და ფიჭვნარელებთან ურთიერთობების მონოპოლიზებას სინოპი ახერხებს. ამას ადასტურებს აქ აღმოჩენილი კერამიკა სინოპური დამღებით, მაგ., ასტინომ პოსიოსის სახელით⁹⁵. სინოპთან სავაჭრო ურთიერთობა ძვ. წ. IV საუკუნეში ელინისტურ ხანამდეც ჰქონდა ფიჭვნარს. ამ მხრივ აღსანიშნავია, რომ სინოპური მონეტების განძი ნაპოვნია ფიჭვნარის ტერიტორიაზე, რომლის შემადგენლობაშიც შედიოდა 103 სინოპური დრაქმა⁹⁶. ასევე ელინისტური ხანის სამაროვანზე ნაპოვნია სინოპური დრაქმებიც⁹⁷. საინტერესოა, რომ მცირე რაოდენობის სინოპური დამღებია აღმოჩენილი კოლხეთში, ხოლო სინოპური მონეტები (ძვ. წ. 360-320) დიდი რაოდენობით არის აღმოჩენილი ქობულეთი-ფიჭვნარის ბერძნულ სამაროვანზე. ჟ. დე ბოერის აზრით, „ეს ადასტურებს მჭიდრო კონტაქტებს, მაგრამ არა ამფორებით ვაჭრობას“⁹⁸. უფრო სწორი ინტერპრეტაციაა, ალბათ, რომ კოლხეთი არაფერს ყიდულობდა სინოპისგან, ყიდიდა მხოლოდ, ნედლეულის ბაზა იყო ისევ, ოღონდ ამჯერად სინოპისთვის. საინტერესოა, რომ ის, რაც მანამდე გაჰქონათ ათენელებს (ხე-

⁹⁴ А. Ю. Кахидзе. Археологические раскопки Пичвнари и некоторые вопросы Греческой колонизации Восточного Причерноморья, გვ. 316; Д. А. Хахутаишвили, А. Ю. Кахидзе. Пичвнари в эллинистическую эпоху. Причерноморье в эпоху Эллинизма. Тбилиси. 1985, გვ. 517.

⁹⁵ ი. იაშვილი. სინოპური დამღა ფიჭვნარიდან. სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოს ძეგლები. XI. 1982, გვ. 96.

⁹⁶ გ. დუნდუა, თ. დუნდუა. ქართული ნუმიზმატიკა. ტ. I. თბ. 2006, გვ. 44.

⁹⁷ ნ. ვაშაკიძე, ა. კახიძე. არქეოლოგიური გათხრები ფიჭვნარის ელინისტური ხანის სამაროვნის ტერიტორიაზე 1976 წელს, გვ. 73; ა. კახიძე, ნ. ვაშაკიძე. ფიჭვნარის ელინისტური ხანის სამაროვანზე 1974 წელს წარმოებულ არქეოლოგიური გათხრების ძირითადი შედეგები, გვ. 28, 31.

⁹⁸ ჰ. ბოერი. სინოპური და კოლხური ამფორების დამღები ჩრდილოეთ შავიზღვისპირეთში: საერთო ბაზარი? შავიზღვისპირეთი ელინური სამყაროს სისტემაში. ძიებანი. დამატებანი. XI. 2005, გვ. 13.

ტყე), სინოპს თავისთავად ჰქონდა. ამასთან, ხე-ტყე ათენს ბევრად უფრო დიდი რაოდენობით სჭირდებოდა სამხედრო მიზნებისთვის, მით უფრო, რომ მათ ბრძოლების დროს რამდენჯერმე გაუნადგურდათ ფლოტი და აღდგენა მოუხდათ. სინოპი, ათენივით საზღვაო იმპერია არ ყოფილა, მისთვის სამშენებლო ხე-ტყე საჭირო იყო ძირითადად სავაჭრო გემებისთვის, შესაბამისად, ფართო ხასიათი ამ დროს ფიჭვნარიდან ხე-ტყის ექსპორტს, წესით, არ უნდა ჰქონოდა.

1966 წ. ქობულეთში შემთხვევით იპოვეს ამისოს-პირეოსის⁹⁹ (?) მონეტა. მონეტა ჩვეულებრივი სპარსული სტანდარტის სიკლია. მონეტას ბრასინსკი ძვ. წ. IV საუკუნით ათარილებს, ალექსანდრეს ლაშქრობებამდე პერიოდით.¹⁰⁰ მისი აზრით, „ამ მონეტის აღმოჩენა ქობულეთში მიუთითებს ძვ.წ. მე-4 საუკუნეში ამისოსისა და კოლხეთის სავაჭრო ურთიერთობების არსებობაზე“.¹⁰¹ ჩვენი აზრით, მხოლოდ ერთი მონეტის საფუძველზე ამგვარი მოსაზრების გამოთქმა არ იქნებოდა სწორი. მიუხედავად იმისა, რომ ამისოსი ტერიტორიულად უფრო ახლოს მდებარეობს ფიჭვნართან და სავსებით რეალური პირდაპირი კავშირი რომ ჰქონდეთ ერთმანეთთან, მეთოდურად უფრო გამართლებულია მივიჩნიოთ, რომ ეს მონეტა სინოპის საშუაშაველო გზით შემოვიდა ფიჭვნარში.

მეგარული თასების მიხედვით ა. კახიძეს შესაძლებლად მიაჩნია ურთიერთობა კუნძულ დელოსთანაც¹⁰², თუმცა, თუ გავითვალისწინებთ იმას, რომ მეგარული თასები საბერძნეთის ბევრ ცენტრში მზადდებოდა, ამ მხრივ შორს მიმავალი დასკვნების გაკეთება და კონკრეტულად რომელიმე ცენტრის გამოყოფა ძნელია.

თაზოსთანაც ჩანს სუსტი ურთიერთობა ფიჭვნართან – ფიჭვნარში აღმოჩენილია ერთადერთი თაზოსური ამფორა ელინისტური ხანის სამაროვანზე¹⁰³.

⁹⁹ ძვ. წ. V ს. I ნახევარში ამისოსი ათენელებმა დაიპყრეს და პირეოსი უწოდეს. პირეოსი ეწოდებოდა მას ძვ.წ. IV ს. 30-იან წლებშიც, ალექსანდრემდე.

¹⁰⁰ И. Б. Брашинский. К истории экономических связей восточного Причерноморья в античную эпоху (по нумизматическим материалам). საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის მოამბე. XLVII. №3. თბ. 1967, გვ. 759-760.

¹⁰¹ И. Б. Брашинский. К истории экономических связей восточного Причерноморья в античную эпоху (по нумизматическим материалам). საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის მოამბე. XLVII. №3. თბ. 1967, გვ. 760.

¹⁰² ა. კახიძე, ნ. ვაშაკიძე. ფიჭვნარი III. ელინიზმი და კოლხეთი, გვ. 123.

¹⁰³ ა. კახიძე, ნ. ვაშაკიძე. ფიჭვნარი III. ელინიზმი და კოლხეთი, გვ. 120.

რაც შეეხება არაპირდაპირ საგარეო სავაჭრო ურთიერთობებს, ფიჭვნარში შემოდიოდა ეგვიპტური ნაწარმიც. ამ დროისათვის სინოპიდან უკვე სახმელეთო გზებითაც უკავშირდებოდნენ ნავკრატისს და, შესაბამისად, პრობლემა ამ გზითაც მოდიოდა, თუმცა ვარაუდობენ როდოსის საშუამავლო როლსაც ამ ნავკრატისთან ვაჭრობაში. ელინისტური ხანის სამაროვანზე ცისფერი მინის სკარაბეოიდა აღმოჩენილი¹⁰⁴.

ფიჭვნარში შემოდის ფინიკიური მინის ნაწარმიც, აღმოჩენილია ალბასტრები¹⁰⁵. თუმცა ცნობილია, რომ ფინიკიური მინის სახელოსნო, შესაძლოა, ათენშიც იყო და სუსტად, მაგრამ მაინც შენარჩუნებულია კავშირი ათენთან. ძნელია გადაჭრით თქვა, საიდან უნდა იყოს შემოსული ეს ნაწარმი, საბერძნეთიდან თუ სირიიდან.

ელინისტურ ხანაში გარდატეხაა ქალაქის ეკონომიკურ ცხოვრებაში. თუკი აქამდე ეს ქალაქი ძირითადად ნელეულის ექსპორტით იყო დასაქმებული, როგორც ჩანს, ელინიზმის დასაწყისიდან იწყებს საკუთარი პროდუქციის შექმნას. ამ ფუნქციით უნდა დაწყებულიყო ფიჭვნარშიც ე. წ. ყავისფერკეციანი ამფორების წარმოებაც. ყავისფერკეციანი ამფორები დასავლეთ საქართველოს ტერიტორიაზე ბევრგანაა ნაპოვნი, მათ შორის ჰინტერლანდში. ეს არის ბერძნული ტიპის კერამიკა – ამფორები. ასევე, აქ ადგილობრივი ფორმისა და ორნამენტაციის ჭურჭელი ჩნდება ბერძნულის მიხედვით, ხშირად წითელლაკიანი კერამიკის მიბაძვით. ტრადიციულად ისინი კოლხური ორნამენტითაა შემკული¹⁰⁶. მიუხედავად იმისა, რომ ე. წ. „ყავისფერკეციანი“ ამფორები შემდეგში ფართოდ მზადდებოდა კოლხეთის შიდა რაიონებშიაც (ვანი და სხვ.) სპეციალურ ლიტერატურაში აღნიშნულია, რომ „ყავისფერკეციანი“ ამფორების წარმოების ერთ-ერთი მთავარი ცენტრი ფიჭვნარი უნდა ყოფილიყო¹⁰⁷ და მათ დამზადებაში თავდაპირველად მონაწილეობა უნდა მიეღოთ სინოპელ ხელოსნებს¹⁰⁸. ყავისფერკეციანი ამფორების წარმოება ძვ. წ. IV საუკუნის II ნახევრიდან, ელინიზმის ეპოქის საწყისი საფეხურიდან იწყება.

¹⁰⁴ ა. კახიძე, ფიჭვნარის ძვ. წ. IV ს. ბერძნულ ნეკროპოლზე 1976 წელს განხორციელებული სავაჭრო კვლევა-ძიების შედეგები, გვ. 80.

¹⁰⁵ ა. კახიძე, ნ. ვაშაკიძე, ფიჭვნარის ელინისტური ხანის სამაროვანზე 1974 წელს წარმოებული არქეოლოგიური გათხრების ძირითადი შედეგები, გვ. 28.

¹⁰⁶ О. Д. Лордкипанидзе. Античный мир и Восточное Причерноморье (Колхида, Иберия). Тбилиси. 1975, გვ. 19.

¹⁰⁷ ა. კახიძე, ნ. ვაშაკიძე, ფიჭვნარი III. ელინიზმი და კოლხეთი, გვ. 38.

¹⁰⁸ მ. ინაძე, აღმოსავლეთ შავიზღვისპირეთის ბერძნული კოლონიზაცია. თბ. 1982, გვ. 214.

რაც შეეხება ამ ამფორების გავრცელების არეალს: ისინი მოპოვებულია თითქმის ყველგან დასავლეთ საქართველოში და ზოგჯერ აღმოსავლეთ საქართველომდეც კი აღწევს. ისტორიულ კოლხეთში პრაქტიკულად არ არის ანტიკური ხანის ნამოსახლარი თუ ნაქალაქარი, სადაც ყავისფერკეციანი კერამიკა არ იყოს აღმოჩენილი¹⁰⁹.

ამფორების ფუნქცია, როგორც ცნობილია, საქონლის ტრანზიტია. გამოძინარე იქიდან, რომ ჩრდილოეთ შავიზღვისპირეთში კოლხური ამფორები ფართოდაა გავრცელებული, ვარაუდობენ, რომ სწორედ იქ გადიოდა აქაური პროდუქცია. საინტერესო ჩანს ისიც, რომ ფიჭვნარის ერთ-ერთ სამარხში დოქი-ამფორა – ტარასაწყაულია აღმოჩენილი. სხვა ჭურჭელზე ტევადობის წარწერაცაა მოცემული. ჩვენი აზრით, ეს საცალო ვაჭრობის განვითარების ნიშანია¹¹⁰ და იმისაც, რომ აქაური ბერძნები თავად ვაჭრობდნენ თავიანთი პროდუქციით.

ბერძნების ოდნავი ბარბარიზაცია ამ ხანაში გამოიხატა მათ მიერ ადგილობრივი რესურსების გამოყენებით, ბერძნული სტილის შენარჩუნებით, ნაკლებად ხარისხიანი კერამიკის წარმოებაში. აქ აღმოჩენილია კანთაროსისებრი, არიბალისებრი, ადგილობრივი წარმოების ჭურჭლები, ასევე, ლუთერიებიც¹¹¹, სინოპურის მიბაძვით შექმნილი, ელინიზირებული ფორმის იხთიაც,¹¹² ასევე აღმოჩენილია ამფორისკი, რომელსაც კოლხური ამფორის მსგავსი ტანი და ძირი აქვს. ამ მონაპოვარს პარალელი არ ეძებნება¹¹³. ყველა ეს ნაწარმი ადგილობრივი ბერძნების მიერ უნდა იყოს შექმნილი აქაური ნედლეულის გამოყენებით. საინტერესოა, რომ გვიანელიისტორიული ხანის ბერძნული ფორმის ჭურჭელი ჰინტერლანდშიცაა აღმოჩენილი. მაგ., ფარცხანაყანევში კანთაროსისებრი ჭურჭელია ნაპოვნი¹¹⁴. ეს ნიშნავს, რომ ბერძნები მათ მიერ წარმოებულ პროდუქციას თავისუფლად ყიდდნენ ჰინტერლანდშიც.

¹⁰⁹ ა. კახიძე. კერამიკული ტარა ფიჭვნარის ანტიკური ხანის ნაქალაქარიდან. სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოს ძეგლები. II. 1971, გვ. 55.

¹¹⁰ ალტერნატიული აზრის არიან ამირან კახიძე და ნინელი ვაშაკიძე. მათ ტარასაწყაოს აღმოჩენა საბითუმო ვაჭრობის განვითარების ნიშნად მიაჩნიათ. იხ. ა. კახიძე, ნ. ვაშაკიძე. ფიჭვნარი III. ელინიზმი და კოლხეთი, გვ. 119.

¹¹¹ ნ. ვაშაკიძე, ა. კახიძე. არქეოლოგიური გათხრები ფიჭვნარის ელინისტური ხანის სამაროვნის ტერიტორიაზე 1976 წელს, გვ. 71, 73, 76.

¹¹² ა. კახიძე, ნ. ვაშაკიძე. ფიჭვნარი III. ელინიზმი და კოლხეთი, გვ. 119-120.

¹¹³ ა. კახიძე, ნ. ვაშაკიძე. ფიჭვნარი III. ელინიზმი და კოლხეთი, გვ. 41.

¹¹⁴ შ. მამულაძე. ფარცხანაყანევში შემთხვევით აღმოჩენილი არქეოლოგიური მასალები. სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოს ძეგლები. VIII. 1979, გვ. 87.

საინტერესოა, რომ, კლასიკური ხანის კოლხური კერამიკული ნაწარმისგან განსხვავებით, „ამ პერიოდის თიხის ჭურჭლებიც არ გამოირჩევიან მაღალმხატვრულობით, ჩნდება დეკორაციის ნიშნები, რაც კიდევ უფრო საგრძნობია მომდევნო ეპოქებისთვის“.¹¹⁵ ეს ნიშნავს, რომ, ერთი მხრივ, რომ ეს ბერძნების მიერ შექმნილი კერამიკაა, რომელიც განიცდის კოლხების გავლენას, მაგრამ, ამასთან, ბერძნული კერამიკისთვის დამახასიათებელ ფორმებს ინარჩუნებს, თუმცა ეს არაა ლაკით დაფარული ჭურჭელი.

ელინისტურ ხანაში კიდევ უფრო განვითარდა საფეიქრო საქმე. თუკი ამ დარგის დანიშნულება ადრე შეიძლებოდა ყოფილიყო გემებისთვის საჭირო იალქებისთვის ქსოვილის წარმოება, როგორც ამას ა. კახიძე ვარაუდობს¹¹⁶, ელინისტურ ხანაში, როდესაც ფიჭვნარელები ათენს აღარ აწვდიან ნედლეულს, როგორც ჩანს, ეს დარგი უფრო ადგილობრივი მომხმარებელს ემსახურება. თუმცა აღსანიშნავია ერთი ფაქტიც: კვირისთავების რაოდენობა ელინისტური ხანის სამაროვანზე გაცილებით მეტია. თუკი ძვ. წ. V ს-ის როგორც კოლხურ, ისე ბერძნულ ნეკროპოლებზე ერთად სულ 1 ცალია აღმოჩენილი, ელინისტურ ხანიდან რამდენიმე თიხის კვირისთავია ცნობილი¹¹⁷.

ფიჭვნარში განვითარებულია თევზჭერა. სავარაუდოდ, საკაპოტაჟო თევზჭერა¹¹⁸. ამის დასტური უნდა იყოს დიდი ზომის ქვის საწაფის აღმოჩენა. თუმცა ელინისტურ ხანაში მისი ფართო ექსპორტი ნაკლებადაა მოსალოდნელი. სავარაუდოდ, იგი თვითონ ქალაქის მოსახლეობისთვის იყო გამიზნული. როგორც ჩანს, თევზი, ისევე როგორც ღორის ხორცი, ადგილობრივი მოსახლეობის ყოველდღიური რაციონის ნაწილი იყო. ნაქალაქარის ტერიტორიაზე ოსტეოლოგიურ მასალაში საკმაოდ ბევრი ღორის ძვალია აღმოჩენილი.

ძვ. წ. II სს-ის დასასრულისთვის ქალაქი ფიჭვნარი წყვეტს თავის არსებობას. მ. ინაძის აზრით, „საქალაქო ცხოვრებისა და მეურნეობის მოშლა ფიჭვნარის ტერიტორიაზე გამოიწვია სწორედ მწარმოებლური საზოგადოების

¹¹⁵ ა. კახიძე, ნ. ვაშაკიძე. ფიჭვნარის ელინისტური ხანის სამაროვანზე 1974 წელს წარმოებულ არქეოლოგიური გათხრების ძირითადი შედეგები, გვ. 50.

¹¹⁶ ა. კახიძე, მ. ვიკერსი. საქართველო-ბრიტანეთის ერთობლივი არქეოლოგიური ექსპედიცია, გვ. 142.

¹¹⁷ ნ. ვაშაკიძე, ა. კახიძე. არქეოლოგიური გათხრები ფიჭვნარის ელინისტური ხანის სამაროვანის ტერიტორიაზე 1976 წელს, გვ. 71, 77.

¹¹⁸ ა. კახიძე, მ. ვიკერსი. საქართველო-ბრიტანეთის ერთობლივი არქეოლოგიური ექსპედიცია, გვ. 142.

საბოლოო გაჩანაგებამ და მოშლამ¹¹⁹. დ. ხახუტაიშვილის აზრით, ფიჭვნარის მიტოვება გეომორფოლოგიურ ცვლილებებს, კერძოდ, ლაზურ ტრანსგრესიას უკავშირდება.¹²⁰ საინტერესოა, რომ, განსხვავებით რიგი ბერძნული ქალაქებისგან, კოლხეთის ტერიტორიაზე (დიოსკურია, ფაზისი), ფიჭვნარი მითრიდატეს ხანაში აქტიური აღარ არის. მითრიდატეს შემოსვლით გამოწვეული დროებითი ეკონომიკური აღორძინება ფიჭვნარს აღარ შეეხო. როგორც ჩანს, ამ მხარით არ დაინტერესდა პონტოს მმართველი და ელინისტური ხანის ფიჭვნარის საბოლოო კვდომაც ამან გამოიწვია.

ამრიგად, ძვ. წ. VII-VI საუკუნეების მიჯნაზე ფიჭვნარი არსდება როგორც იონიური კოლონია. ამ კოლონიის დაარსების უშუალო მიზეზი, მიღების იმ პერიოდის საჭიროებიდან გამომდინარე, სავარაუდოდ, ამ რეგიონში ოქროს ძიებაა, შემდეგი ეტაპი ფიჭვნარის ცხოვრებაში ათენელების მოსვლაა, ქალაქი იქცა მუდმივი მოგზაური-ვაჭრების ქალაქად, სპეციფიკურ ემპორიად, სადაც თავს იყრიდნენ მუდმივად მოგზაური ბერძნები, ამასთან, ნაწილი, შესაძლოა, ცხოვრობდა კიდევ აქ. ესენი იყვნენ არა პოლის-ფიჭვნარის მოქალაქეები, ვინაიდან ფიჭვნარი პოლისი არ ყოფილა, არამედ ათენისა, და ისინი მუდმივად ინარჩუნებდნენ კავშირს ათენთან. ამით აიხსნება ბერძნულ ნეკროპოლში უჩვეულოდ დიდი რაოდენობის იმპორტული ნაწარმის არსებობის ფაქტი. ძვ. წ. IV საუკუნის II ნახევარში აქ სინოპელები მოდიან, ამის დასტურია მათი დიდი გავლენა ადგილობრივი კერამიკის წარმოებაზე. ელინისტური ხანის სამაროვანი მათი და, ალბათ, მცირე რაოდენობით კოლხების სასაფლაოა. ძვ. წ. II საუკუნეში ქალაქი საერთოდ წყვეტს არსებობას და მითრიდატეს ხანაში ის არც აღორძინებულა, განსხვავებით ფაზისისა და დიოსკურიისგან.

¹¹⁹ მ. ინაძე, აღმოსავლეთ შავიზღვისპირეთის ბერძნული კოლონიზაცია. თბ. 1982, გვ. 208.

¹²⁰ ქართული საბჭოთა ენციკლოპედია. თბ. 1986, გვ. 340.

Natia Phiphia

**PICHVNARI SETTLEMENT IN WESTERN GEORGIA – GENESIS
AND HISTORY (THE 6TH-2ND CC. B. C.)**

Summary

Like other Greek settlements in Western Georgia, Pichvnari was founded by the Milesians. Archaeological evidences prove Ionian presence in Pichvnari in the 6th c. B.C. Also, onomastic similarity between Miletus and Pichvnari (“the pine-trees”) proves it: there are pine-trees around Miletus and town nearby is called *Çamiçi*, i. e. “in the pine-trees”; according to Pliny, Carian name of Miletus was *Pityusa*, since the surrounding territory was rich in pine-trees. Milesians could have transferred their toponym to Colchis, in their settlement, especially if the basis for creating such a toponym had coincided. Nowadays the toponym exists in Georgian form, like Carian name of Miletus, *Pityusa*, is preserved in Turkish form, *Çamiçi*.

Athenians came to Pichvnari in the middle of the 5th c. B.C. Existence of the Greek cemetery of the 5th-4th cc. B.C. here proves it. Pichvnari became the city of the sailors and traders in the 5th c. B. C. High percentage of the Greek import on Greek cemetery gives us the clue that the Greeks were Pichvnari residents, however they were travelling a lot, bringing Greek import quite often. They were citizens of Athens and Pichvnari was not a self-governing polis. It was a specific emporia with Athenian citizens.